DE NIEUWE STEM

6

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN POLITIEK
ELFDE JAARGANG / JUNI 1956

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 15e van iedere maand onder redactie van
voor Nederland: N. A. DONKERSLOOT / O. NOORDENBOS, secretaris / J. B. CHARLES / JAN ROMEIN / J. SUYS / VICTOR E. VAN VRIESLAND / W. F. WERTHEIM — *voor Vlaanderen:* KAREL JONCKHEERE / JULIEN KUYPERS — *voor Indonesië:* SOEJONO HADINOTO / SUNARIO KOLOPAKING / SOEDJATMOKO — *voor Suriname en de Antillen:* LOU LICHTVELD.
Men wordt verzocht kopij enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het Secretariaat der redactie, O. Noordenbos, Kuinderstraat 25-III, Amsterdam-Z. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.
Het abonnement loopt van 1 Januari tot 31 December en kost voor Nederland *f* 18.—, België frs 275.—, buitenland *f* 22.50 resp. frs 350.—. Voor leden der W.B.-Vereniging en studenten, ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs *f* 15.— resp. frs 225.—. Losse nummers *f* 2.— resp. frs 30.—. Losse nummers buitenland *f* 2.50 resp. frs 40.—. Jaarabonnement betaalbaar naar verkiezing per kwartaal of per jaar.

Uitgave: N.V. WERELD-BIBLIOTHEEK

AMSTERDAM
Admiraal de Ruyterweg 545
Giro 1677

ANTWERPEN
Lange Koepoortstraat 2
Giro 316339

INHOUD

Blz.

Nico Wijnen, Verzen 321
Nico Rost, Herinneringen aan Joseph Roth 326
Carlo Schmid, Indrukken in Moskou 331
Lizzy Sara May, Lied voor liplezers 340
S. Vestdijk, De muziekaestheten en de muzikale waarden . . . 342
F. van der Kooi, Martelaarschap 356
J. Kruithof, Politiek en Toekomst 359
D. M. G. Koch, Herinneringen uit een Indische gevangenis . . 369
A. Romein-Verschoor, Kroniek 375
E. van Raalte, Formatiezenuwachtigheid 380
Kort Bestek 382

Nico Wijnen

Hebba olla vogala nestas hagunnan/hinase hic andu thu

Hebben alle vogels hun nesten begonnen,
behalve ik en jij,
hebben wij ons eindpunt nog niet gevonden,
maar dromen ik en jij
onze dromen ongeschonden verder
tot het sterven van de Mei.

Eens zal ik drie takken samenbinden,
dan is de droom voorbij,
dieper doorgedrongen zal ik vinden
een nest voor jou en mij.

LACQUÉ

De kleine rijstvogel ivoor
is weg en vliegt maar door
een rode bloem voor haar
dragend in zijn snavel

Als hij terugkomt (komt hij terug?)
draagt hij een lakgezegelde brief
gebonden op zijn rug.

Heeft iemand mijn rode bloem gevonden
heeft niemand het zegel geschonden?

MARIONET

je bent mijn kleine marionet
ik speel je met negen draden
het scenario schrijf ik in bed
je kunt de scènes wel raden

m'n kruishout laat je 's avonds spelen
beweegt je ledematen heen en weer
als 't spel mij gaat vervelen
verwar ik de draden en laat je neer

een pop is klein en ik ben groot
ik wil met 'n pop mijn bed wel delen
want als ik sterf dan ben ik dood
maar een pop kan verder spelen

CEL

een lamp werd buiten aangestoken
het licht scheen door het tralievenster binnen
de man hief het hoofd
streek de haren achterover
keek naar de hemel
draaide zich om
ging staan op zijn bed
en warmde zijn handen
aan de verwarmingsbuizen
telde de stenen en de plavuizen
de kalenderstreepjes aan de wand
bekeek het portret
verborgen in de voering van zijn jas
en ging zitten
wachtend op de morgen

IVOREN STAD

ivoren stad
ruïne zijt gij
en gapend gat

tussen het netwerk van pijp en lat
hurken fornuis en bad
op uw verzakte vloeren staan haarden
met uitgedoofde ogen

dwalend door uw straten gaan paarden
schreiend als verlaten kinderen

zij die u overvielen
hebben u tot op het skelet ontbloot
lieten pijn verrotting dood
achter op uw kantelen
de dorre paardenkelen
schreien nu uw elegie

prikkeldraad schramt uw betonnen puisten
spaanse ruiters vloeken
met opgeheven vuisten
de tank die u aanvrat

stad
ivoren stad

Nico Rost

HERINNERINGEN AAN JOSEPH ROTH

Het verheugt de redactie, deze bijdrage te kunnen plaatsen in de maand, dat de schrijver, Nico Rost, zijn zestigste verjaardag viert. Wars van elk streven naar openbare erkenning, heeft deze auteur op zijn stille en bescheiden wijze zich bijzondere verdienste verworven als litterair journalist, en wel speciaal door de goed georiënteerde voorlichting welke hij nu welhaast veertig jaar geeft over de Duitse letterkunde, het geestesleven van „het andere Duitsland".

Wanneer Joseph Roth niet in opdracht van de „Frankfurter Zeitung" in Azië of in Afrika, op de Balkan of in Sowjet-Rusland vertoefde, was hij meestal des avonds in het „Romanische Café" te Berlijn, aan een bepaald tafeltje rechts in de hoek te vinden. Hij zat daar dan met z'n vrienden, met Egon Erwin Kisch, met Valerio Marcu of met Karl Tschuppik, doch had tevens steeds een open oor niet alleen voor collega's van minder talent en van geringer emplooi, die hem om raad vroegen, en ook voor de vele anderen, die hem hun nood kwamen klagen; telkens gaf hij met gulle hand, vaak zelfs meer dan hij verdiende, hoewel hij in die jaren stellig een der best betaalde Duitse journalisten is geweest, maar hij wist wat armoe betekende en ellende... Hij was in die periode nog niet de beroemde romanschrijver, doch een grand seigneur der reportage, die overal en bij iedereen toegang had, doch zich in zijn werk door niets en door niemand liet imponeren: onomkoopbaar en eerlijk als bijna geen ander tijdens de Republiek van Weimar. Nog hoor ik hem op een avond in bittere bewoordingen verhalen van zijn ervaringen bij de „liberale" „Frankfurter", het blad waaraan hij toen reeds vele jaren verbonden was. De hoofdredactie had hem naar Italië gezonden voor een reeks artikelen. Wekenlang had hij Italië doorkruist en met tientallen mensen gesproken, met fascisten en anti-fascisten, met universiteitsprofessoren en industrie-arbeiders, met kantoorpersoneel en met boeren, doch hij was tot de conclusie gekomen, Mussolini's regime onmogelijk te kunnen steunen. In die geest had hij dan ook z'n brillante reportages geschreven, die door de redactie echter zo verminkt werden, dat de lezer onwillekeurig de indruk moest krijgen, dat de reporter op z'n reis door Italië geen schaduwzijden ontdekt had. Joseph Roth heeft toen geen ogenblik geaarzeld en omgaand aan de hoofdredactie van het blad, dat hem

meer dan vorstelijk honoreerde, meegedeeld, dat ze na een dergelijke handelswijze in het vervolg niet meer op hem als medewerker kon rekenen. Hij vertelde me dit op een avond bijna en passant en zonder van z'n daad ophef te maken, alleen vol bitterheid over de zogenaamde „Vrijheid", die zelfs door een vooraanstaand blad als de „Frankfurter Zeitung" aan haar medewerkers onthouden werd. Het lijkt me een plicht hier te herinneren aan Joseph Roth's onomkoopbare eerlijkheid tijdens een periode (enkele jaren voor Hitler), waarin zovele zijner collega's de bakens reeds poogden te verzetten, en ruimer aandacht te vragen voor deze daad, dan voor het feit, dat Roth in latere jaren meer dronk dan goed voor hem was; bovendien dronk hij uit wanhoop, omdat hij voelde en wist wat komen ging.

„Juden auf Wanderschaft" heet een zijner boeken uit die tijd, waarin hij de ellende der vernederde en onderdrukte Oost-Joden schilderde en toen reeds een pessimistische analyse gaf van de toekomst der Joodse massa's in Oost- en West-Europa. „Nog een tweede boek, een vervolg als het ware op dit werk, zou ik willen schrijven," vertrouwde hij me op een avond toe, „en dat dan ‚Antisemiten zu Hause' noemen." Roth heeft dit voornemen helaas nimmer ten uitvoer kunnen brengen — de Antisemiten hebben dit verhinderd.

Hij was, hoewel niet tot de laatste dagen van z'n leven, een overtuigd monarchist en uit z'n liefde voor Oostenrijk en voor het Huis Habsburg ontsproot waarschijnlijk in eerste instantie z'n haat tegen Pruisen, z'n afkeer voor het Protestantisme en z'n voorliefde voor het Katholicisme. Oostenrijk was voor Roth niet alleen een staat, niet alleen z'n geboorteland, doch een „état d'âme", bijna een religie. Wellicht was z'n geloof in de monarchie in diepste wezen nimmer sterk gefundeerd, doch hij hield er klassieke opvattingen over orde en tucht op na, al koesterde hij daarnaast een geestdriftige bewondering voor de Franse en ook voor de Russische revolutie, die hij vooral zag als een bevrijding van armoede.

Toen in Nederland eens een literair maandblad, waarin de maatregelen van minister Colijn tegen de bemanning der „Zeven Provinciën" veroordeeld werden, door de politie verboden was, had ik daarover een gesprek met hem. „Bij mij in Oostenrijk, bij mijn Habsburgers zou dat niet gebeurd zijn," sprak hij weemoedig en proefde langzaam van z'n glas. „Mijn Habsburgers waren behoorlijke lieden, anständige Leute, gute Leute, liebe Leute," en weer proefde hij bedachtzaam van z'n cognac, „süsse Leute — beinahe Juden."

Aan Seyss-Inquart („dieser bigotte Dreckhaufen" noemde hij hem

eens) had hij reeds lang z'n verachting getoond alvorens wij daar in Nederland de - beperkte - gelegenheid voor kregen. Roth was officier geweest in het oude Oostenrijkse leger, evenals Roda-Roda, Robert Musil, Egon Erwin Kisch en zovele andere schrijvers uit het café, en het erewoord van een officier en z'n militaire plicht waren voor hem nimmer begrippen zonder inhoud.

„Omdat ik," schreef hij later in een „Open Brief aan stadhouder Seyss-Inquart" — „twee jaren en drie maanden voor Oostenrijk gevochten heb aan de zijde der Rijks-Duitsers (waarvoor ik niet verantwoordelijk ben) of, om nog eens in Uw taal te spreken — schouder aan schouder met hen — schouders, waarop Uw Führer enige jaren later geklauterd is, ben ik thans dubbel en drievoudig verplicht elk contact met deze keurig gedisciplineerde horden van de hand te wijzen, in wier lijsten geboekt te staan meer zou zijn dan een ongeluk, namelijk een schande en door wie afgewezen te worden meer dan een geluk zou betekenen, namelijk een eer."

Nu ik terugdenk aan het tafeltje in het café waar ik vaak in z'n gezelschap mocht vertoeven, denk ik er plotseling aan, dat hij nimmer een vaste woning bezat, nergens een home, steeds van stad tot stad zwierf, van hotel tot hotel zonder veel meer bagage mee te slepen dan één koffer met kleren, enkele fijngepunte potloden en wat papieren. Waarschijnlijk heeft een dieper weten omtrent de companen van Seyss-Inquart, van wat destijds reeds dreigde en later over ons is gekomen, hem toen reeds verboden zich ergens blijvend te vestigen . . .

In de nacht der eerste Hindenburg-verkiezing, toen Hitler weliswaar nog niet aan de macht was doch de nazi's reeds door de straten van Berlijn joelden, zei Joseph Roth dan ook „Servus" tot Duitsland, vermaakte een der kellners in het hotel z'n kleren en schoenen en verliet zonder enige bagage het land, dat meende een Joseph Göbbels meer nodig te hebben.

In 1938, nadat Hitler Oostenrijk was binnengetrokken, belde in de stille straat te Brussel, waar ik destijds woonde, op een avond, na middernacht, een hotelboy, die een briefje van Roth kwam afgeven: — of ik dadelijk bij hem wilde komen. Toen ik hem een uur later op het terras van een der café's aan de Boulevard Adolf Max ontmoette, had ik moeite m'n ontsteltenis te verbergen: hij was een oud man geworden, hoewel hij nog geen veertig geweest moet zijn.

„Lieber Freund," waren daarna z'n eerste woorden, „ich habe mein Vaterland verloren, ich habe nichts mehr." In z'n ogen stonden tranen. Hij bestelde nieuwe glazen en antwoordde op de bezorgde vraag van

m'n vrouw of hij wel geregeld at, slechts: „Nur dann und wann ein paar Würstel, gnädige Frau." Het was toen al duidelijk, dat hij bewust op z'n physieke ondergang aanstuurde. Aarzelend poogde ik enkele bewonderende woorden te zeggen over „Hiob", dat ik juist herlezen had, doch hij reageerde met en apathisch handgebaar: „Es ist mir jetzt zu virtuos in seinem Geigenton, zu viel Paganini. Das Leid ist zu schmackhaft und zu weich." Tegenwerpingen aanvaardde hij niet.

Een poos later, sprekende over het schrijven in deze jaren van dreigend fascisme, verklaarde hij: „Men moet juist schrijven wanneer men niet meer gelooft met behulp van het gedrukte woord nog iets te kunnen verbeteren. Optimisten zal het schrijven waarschijnlijk gemakkelijk vallen. Sceptici, om niet te zeggen wanhopigen, valt het moeilijk en daarom moet aan hun woorden meer waarde worden gehecht, juist omdat de stralenkrans van het vergeefse over hun woorden ligt."

De volgende avond ontmoette ik hem opnieuw op hetzelfde terras aan hetzelfde tafeltje. Roth hield van vaste gewoontes in dergelijke dingen. Een zojuist verschenen boek over Emil Zola, waarin hij had zitten lezen, lag op een stoel naast hem en terstond uitte hij z'n bewondering vooral voor de publicist van „J'accuse": „Iemand die zich door een courantenbericht over een misdaad tegen de menselijkheid niet onmiddellijk tot een daad van verzet geroepen voelt, kan niet meer het recht hebben om over menselijke handelingen te schrijven. Zola heeft uit een hartstochtelijke eerbied voor de werkelijkheid de grenzen tussen het „profane" en het „edele" verwijderd." Hij leek me die avond nog troostelozer gestemd en vertrouwde me toe, dat hij de laatste maanden, ook uit geldnood, want hij was nauwlijks in staat z'n hotel te betalen, aan verschillende buitenlandse uitgevers een manuscript had aangeboden over Grillparzer, doch allen hadden geweigerd een boek van de grootste hedendaagse Oostenrijkse schrijver over de grootste Oostenrijkse schrijver van het verleden uit te geven...

Een paar maanden later ontmoette ik hem voor de laatste keer, in Ostende. Hij had een hotelkamer in de oude stad, vermeed de boulevards en zette nimmer een voet aan het strand. Op mijn vraag, waarom hij nooit ging baden, luidde z'n antwoord: „Warum soll ich mich ins Wasser begeben? Die Fische kommen doch auch nicht ins Caféhaus."

Hij leek nog ouder en had die dag juist een brief uit Wenen ontvangen over het uiteinde van een zijner oudste vrienden, ik meen me te herinneren van Karl Tschuppik.

Tschuppik was er, toen Hitler Oostenrijk bezette, niet meer in geslaagd Wenen te verlaten, maar had vanaf die dag geen woord meer

geschreven. Daardoor was hij in grote pecuniaire moeilijkheden geraakt, tot de portier van het hotel, waar hij al vele jaren woonde en die een diepe eerbied voor hem koesterde, daar achter was gekomen. Zo discreet mogelijk had de portier in het vervolg de hotelrekening van „Herr Doktor" betaald en niet geduld dat hij vertrok. In dat hotel was Roth's oude vriend enkele weken tevoren gestorven, en een wederzijdse vriend had het hem geschreven, ook dat de portier voor de begrafenis had gezorgd en tevens, dat een Weense „Schrammelkapelle" hem begeleidde naar z'n laatste rustplaats, spelend de door de gestorvene meest geliefde melodieën...

Roth dronk die avond in Ostende nog meer dan gewoonlijk, en stellig heeft hij z'n vriend benijd om deze uitvaart in Wenen, de stad waar hij zo innig veel van hield, maar die hij nimmer terug heeft gezien.

*) Uit een nog onvoltooid manuscript: „Aan marmeren tafeltjes" (Herinneringen aan een Berlijns koffiehuis tussen twee oorlogen).

Carlo Schmid

INDRUKKEN IN MOSKOU*

Ik wil proberen om in het halve uur dat mij ter beschikking staat, iets te vertellen van de reis die ik jongstleden herfst met de Bondskanselier naar Moskou mocht maken.

In dit Moskou, deze ene pool der geschiedenis die in onze tijd de aarde beweegt, ben ik maar één week geweest, maar gedurende die week heb ik urenlang mogen doorbrengen met de mannen die daar aan de touwtjes trekken. En Moskou is niet zomaar de eerste de beste stad, maar een echte hoofdstad, d.w.z. een concentratiepunt waaraan men bij goed toekijken in nuce zeer veel kan zien van dat wat de werkelijkheid van het gehele continent der Sowjets uitmaakt.

Het oude Moskou dat wij uit de vertellingen van Dostojewski, Toergenjew en Tolstoi in onze herinnering dragen, bestaat niet meer. Wat er aan weerskanten van de vaak zestig en meer meter brede straten aan nieuwe gebouwen staat, is naar mijn smaak oneindig lelijk. Men ziet daar reuzengevaartes die moderniteit voorwenden, doch waarvan de gipsen zuilenrijen, roestende balkons en afbrokkelende ornamenten maar al te zeer herinneren aan de horribele bouwopvattingen die nog een vijftig jaar geleden onze snel groeiende Duitse grote steden hebben verpest. Sinds mijn terugkeer uit Moskou hebben enige leidende architekten in de Sowjet-Unie zelfkritiek moeten uitoefenen en boete moeten doen. Maar of zij over de brede schaduw kunnen springen die de laatste decenniën op heden en toekomst van de Sowjets werpen en nog lang zullen werpen ondanks de veroordeling van Stalin?

In de straten van de stad wemelt het van de mensen. De mannen

* Eind '55 kreeg de redactie van De Nieuwe Stem inzage in een stenografisch opgenomen voordracht van Prof. Dr. Carlo Schmid, vice-president van de Deutsche Bundestag die van zijn bevindingen te Moskou — in het gevolg van bondskanselier Adenauer — op levendige wijze had verteld en blijk had gegeven van een opmerkelijk scherp waarnemingsvermogen. Op ons verzoek tot publicatie in ons tijdschrift antwoordde Prof. Schmid dat een op aantekeningen uitgesproken voordracht nog geen voor publicatie bestemd stuk is. Hij zond ons nu een voor de radio gehouden rede waarvoor hij zijn voordracht had verkort, met verlof deze op te nemen. Ofschoon deze radiorede het boeiende mist van de met aardige anecdoten verlevendigde voordracht, komt het de redactie toch voor dat een beschouwing over Moskou en de Sowjet-Unie van een prominent sociaal-democratisch politicus en volkenrechtskundige als Carlo Schmid de moeite van kennisneming stellig waard is.

zijn krachtig. Men ziet het hun aan dat zij kunnen werken en hun gezichten drukken een hoge mate van zelfbewustzijn uit. De aanblik die de vrouwen bieden is daarentegen deprimerend. Zij zien er vaal uit, hun gezichten zijn gerimpeld, de kleding is lomp en mist alles wat naar chic zweemt. Men heeft volkomen de indruk dat deze vrouwen ver boven hun kracht belast zijn met werk en kommer en dat zij zich bovenal als factoren van het produktieproces voelen. De kinderen zien er anders uit. Zij zijn verzorgd en proper, hebben blanke gezichten, zij zijn zeker van zich zelf en beleefd. Ik had de indruk dat de staat veel doet voor de jeugd en dat het aandeel van de maatschappelijke opbrengst dat aan de jeugd wordt besteed naar verhouding daar veel groter is dan bij ons.

Bijzonder trots zijn de Moskovieten op het reusachtige warenhuis GOEM. Het loont de moeite daarheen te gaan. Men kan daar leren wat men in de Sowjet-Unie onder „politieke prijzen" verstaat. Een paar vrouwenschoenen kostten 400 tot 700 roebel — 1 roebel is gelijk aan 1 mark — een ijskast, een televisietoestel kostten slechts weinig meer, een radiotoestel kostte nog minder. Daarentegen is de fiets veel duurder en een confectie-herencostuum voor onze begrippen onbereikbaar. Als men vraagt vanwaar deze wanverhouding der prijzen komt, dan krijgt men ten antwoord: „Er zijn dingen waarvan de sowjetstaat zou willen dat zij in zo veel mogelijk huizen zijn. Dat zijn radio- en televisietoestellen, ijskasten. Het andere is luxe. Wie zich deze luxe wil permitteren, kan dit doen, maar hij moet er extra voor betalen."

Op overeenkomstige wijze verhouden zich de lonen en inkomens trapsgewijze. Er is wel nauwelijks een land waar het onderscheid tussen het laagste en het hoogste inkomen zo groot is als in de Sowjet-Unie. In dit opzicht tenminste is van een klassenloze maatschappij niets te merken.

Wat men in Moskou aan kunst produceert is eenvoudig afgrijselijk. Wat in de sowjet-esthetiek „socialistisch realisme" heet, is niet anders dan de ergste historieschilderkunst van de laatste eeuw of de kitsch van de „Gartenlaube". Des te schoner is echter wat aan oude kunst wordt getoond. Ik ken weinige dingen die zo kostelijk zijn als de ikonen uit de 11de tot 17de eeuw die in de Tretjakow-galerij tentoon worden gesteld. Het Kreml is een groots bouwwerk en voorbeeldig is de manier waarop het door de archeologen van de Sowjet-Unie in zijn oorspronkelijke toestand is teruggebracht. Door de wonder-mooie basilieken die binnen zijn muren staan en de schatkamers der tsaren die in een der paleizen zijn ondergebracht, stromen dagelijks in ver-

bazing en bewondering, met levendige gezichten, duizenden arbeiders en boeren, schoolkinderen en studenten en het lijdt geen twijfel dat de machthebbers van de Sowjet-Unie hun volk de zin voor historische traditie en historische continuïteit proberen in te planten.

Of het de namen van de helden der revolutie waren die aan de muren van de grote zaal in het paleis van de ridders van St. George zijn aangebracht, vroeg ik aan een lid van de Sowjetregering. „O nee," zei de man, „dat zijn de namen van tsaristische officieren en staatslieden, die wegens hun grote daden onderscheiden zijn met de orde van St. George." Toen ik mijn verwondering daarover te kennen gaf, dat men de namen van zulke „reactionairen" in de pronkzaal van de Sowjetrepubliek bewaarde, kreeg ik ten antwoord: „Men kan een staat niet op het niets bouwen, men kan hem slechts op een traditie bouwen. Allen wier namen hier staan, waren Russische mensen als wij. Wat zij gedaan hebben, dat was Russische geschiedenis, evenals dat wat wij thans doen. Dat zij onder een ander regime hebben geleefd, verandert daaraan niets. Daarom blijven deze namen hier, zolang wij er zijn."

Ik was naar Moskou gevlogen met de voorstelling dat de mensen die sinds veertig jaren politiek bedrijven, noodzakelijk pragmatici geworden moesten zijn, die misschien voor de dogma's die zij in hun jeugd mochten hebben geloofd, in een verholen hoek van hun ziel nog een zekere eerbied bespeurden, maar die toch in de grond aan niets anders geloofden dan aan de feiten en het nut dat men telkens hieruit zou kunnen halen. De werkelijkheid was volkomen anders. De mensen die te Moskou het stuur in handen hebben, zijn overtuigde dogmatici. De ideologie is voor hen niet een ornament, maar inhoud van hun denken en de dialektiek is de methode waarnaar zij de feiten verwerken en waarderen en waardoor zij zich laten leiden, als het erom gaat conclusies te trekken. Deze dialektiek is, zoals een dezer mannen zei, een wijze van denken, die veroorlooft een en dezelfde zaak, in werking van ruimte en tijd, hier als het tegendeel te zien van dat wat wij op een andere plaats, in een andere tijd anders moeten zien. Zo kan het geboden zijn een en hetzelfde algemene begrip al naar de dialektische dynamiek van tijd en plaats hier zo en daar precies tegenovergesteld te concretiseren.

Daaraan zou men moeten denken wanneer men met de Sowjet-Unie verdragen sluit. Wanneer de inhoud van een verdrag niet voor één uitlegging vatbaar is, in zekere zin door cijfers bepaald is, wanneer het uitleg en bij de uitvoering concretisering nodig heeft, zullen de Sowjets te werk gaan naar de speciale dialektiek van de historische

situatie van het ogenblik, terwijl wij zullen pogen met syllogismen uit de algemene begrippen af te leiden wat er moet gebeuren.

Misschien zou men bij het sluiten van verdragen met de Sowjets niet zozeer volgens onze gewone methode, maar een beetje meer volgens hun methode te werk moeten gaan. Het beslissende is echter dat ook de leidende figuren van de Sowjet-Unie hun gedachten en plannen naar een wereldbeeld oriënteren dat voor hen de rang heeft van een openbaring, zij het ook een wetenschappelijk gefundeerde openbaring. Dit wereldbeeld is wat zij onder marxisme verstaan. Het heeft weinig zin een poging te doen hen te bewijzen dat Karl Marx iets anders heeft bedoeld dan wat zij van zijn leer hebben gemaakt. Waar het opaan komt is niet vast te stellen wat marxisme is, maar wat de Sowjets eronder verstaan. Dit wereldbeeld is een soort apocalypse: de gang der geschiedenis is tevoren bepaald. In haar eerste begin reeds zijn de gezamenlijke factoren voor de bepaling van haar latere ontwikkeling aanwezig. De tijdperken komen niet evolutionistisch uit elkander voort, maar in dialektische omslag volgen zij volgens een vastgesteld plan op elkaar. Deze mannen zijn er diep van overtuigd, dat deze kapitalistische wereld — en daartoe rekenen zij de gehele wereld buiten het sowjetblok — op een zekere dag met de noodwendigheid van natuurwetten in een communistische zal omslaan. Dat zal gebeuren of de mensen het willen of niet, omdat de geschiedenis zich nu juist niet anders kan ontwikkelen. „Daarom," meende een van deze mannen, „behoeven wij in het geheel niet van buiten en met geweld te hulp te komen: het gebeurt. Maar wij moeten sterk blijven, want op een goede dag zal ook de kapitalistische wereld bemerken dat zij op een dood spoor, ja, dat zij voor haar einde staat, en proberen om zich heen te slaan. Voor deze dag moeten wij ook militair toegerust zijn. Maar waarom zullen wij dan niet dit proces zich in vrede laten voltrekken? Wij kunnen toch ondanks onze verschillende systemen, wij kunnen toch ondanks onze wetenschap van wat zich eenmaal zal afspelen, nú als naburen vreedzaam naast elkaar bestaan?"

Onder dit vreedzame coëxisteren verstaan de mannen van de Sowjetregering zeer blijkbaar een redelijke organisatie van het naast-elkaarleven van de verschillende staten in de tussentijd, die met de algemene omslag van de kapitalistische in de communistische wereld afgelopen zal zijn. Ik heb de vaste indruk dat mijn gesprekspartners van mening zijn dat het voor allen het beste zou zijn als dit proces zonder oorlog verliep. Een dezer mannen zei mij: „De nieuwe wereld die daarna zal komen heeft er toch belang bij een intakt Roergebied en niet een

door atoombommen verwoest Roergebied te erven. Daaruit kunt U reeds ons belang bij de vrede opmaken." Ik zei dat deze mannen apocalyptici zijn, dat betekent, dat voor hen het grote doel der geschiedenis vaststaat. Het staat onder het gebod van een lex eterna. Dat sluit niet uit, dat zij voor zaken die in de tussentijd opgeknapt moeten worden, volkomen opportunisten en pragmatici kunnen zijn. Hegel heeft er immers al van gesproken dat de list der rede zich van de kleine doelstellingen der mensen bedient om dan toch in het grote zichzelf in het eind te verwerkelijken. Terwijl de Sowjets voor de tussentijd naar de opportuniteit van de toestand op het ogenblik handelen, geloven zij tot op zekere hoogte — in een dialektiek van een bijzonder soort — toch bij tijd en wijle dat te doen, wat het grote doel het doel der geschiedenis in het algemeen bevordert.

Laat dus niemand geloven dat zij zijn opgehouden aan de wereldrevolutie te geloven, alleen omdat zij in de politiek van het dagelijkse leven pragmatici blijken te zijn en aangenaam in de omgang.

Economische overwegingen spelen natuurlijk een grote rol bij de mannen van de Sowjet-Unie. Maar voor hen staat de economie geheel in dienst van de politiek, en politiek is voor hen handhaving der macht. Zij zijn er diep van overtuigd, dat de Sowjet-Unie in elk geval zo veel macht in handen moet hebben dat zij de inhouden en vorm van haar nationaal bestaan en zijn bestendiging alleen en onafhankelijk bepalen en zich tegen elke aanval van buiten beveiligen kan. Hoeveel er de Sowjet-Unie ook aan gelegen is dat de levensstandaard van het sowjetvolk wordt opgevoerd, even weinig zal zij bereid zijn dit doel te bereiken voor de prijs van afstand doen van politieke macht. Daarom is het een verkeerde gevolgtrekking te geloven dat men de sowjets politieke machtsposities waaraan hun veel gelegen is, af zou kunnen kopen met economische concessies. Waar macht met een of ander belang in concurrentie treedt, zullen zij steeds voor de macht beslissen. De politiek heeft overal en op elk tijdstip bij hen het primaat boven het alleen maar economische. In deze zin moet men ook de veranderingen beoordelen die sedert de dood van Stalin zich in de Sowjet-Unie voordoen en er voltrekken zich heel klaarblijkelijk zeer belangrijke veranderingen. Veel van wat de wereld met verbazing uit de redevoeringen van Chroestsjow en Mikojan op de 20ste partijdag van de Communistische Partij van de Sowjet-Unie heeft vernomen, klonk reeds door in de gesprekken die wij met de leidende mannen van de Sowjet-Unie konden voeren.

Maar zo zeker het is dat deze mannen vastbesloten zijn in hun tech-

niek, in hun buitenlandse politiek, in de ontwikkeling van de verhouding tussen individu en staat veranderingen in te voeren, even zeker lijkt mij dat zij dit doen, omdat ze overtuigd zijn op deze manier hun einddoel langs veiliger en voegzamer weg te bereiken dan met de groffe methoden van Stalin. Het was reeds in de vorige herfst te Moskou duidelijk te merken dat men had gebroken met het stalinistische éénmansregime en dat in de plaats van de persoonlijke een collectieve leiding is gekomen, wel te verstaan, geen democratie in onze betekenis, maar een handhaving der partijdictatuur door een groep waarin wordt gediscussieerd en gestemd.

Het is zeker dat zich in de Sowjet-Unie een nieuwe „intelligentsia" heeft gevormd die zich zeer bewust is een sociale laag te zijn die de geschiedenis van de Unie aanzienlijk meebepaalt. Daartoe behoren de leiders der grote industriële ondernemingen, de universiteitsprofessoren, belangrijke schrijvers, kunstenaars enz. Deze mensen zijn volkomen in staat een openbare mening te vormen waar de regering rekening mee moet houden indien zij goed ingelicht wil zijn. Weliswaar gaat dit op een andere manier dan bij ons, maar: hoeveel mensen waren het wel die, nemen wij aan in Engeland tot aan het midden van de 19de eeuw, de vormers van de openbare mening waren? Een paar duizend en niet meer. Daarom moet men de betekenis van deze intelligentsia voor de gang van zaken niet onderschatten. Deze laag heeft blijkbaar behoefte aan stabilisatie van hun positie en ze weet dat niets deze stabiliteit meer in gevaar zou kunnen brengen dan de vader van alle wanorde en onrust: de oorlog.

Daarom ben ik ervan overtuigd dat deze mensen het ernstig menen als zij spreken van de vredesbehoefte van de Sowjet-Unie. Ik ben er evenwel evenzozeer van overtuigd dat de machthebbers daar geen rekening mee zouden houden, indien zij op een goede dag zouden menen terwille van het bestaan van de Sowjet-Unie geen afstand te kunnen doen van de oorlog. Bij deze intelligentsia vindt men een sterk staatsbewustzijn, een staatsbewustzijn dat men geneigd zou zijn Pruisisch te noemen. De staat is voor hen zeer duidelijk iets anders dan slechts het machtsapparaat van bepaalde belangengroepen. Hij is voor hen de vorm waarin de natie zelf haar historische rol vervult en daarom zijn zij ervan overtuigd dat hij van de natie offers kan verlangen.

Een verdere verandering tegenover de tijd van Stalin is het klaarblijkelijk streven het Russische volk een minimum aan inrichtingen en garanties te geven die bij een rechtsstaat behoren. Deze sowjetrechtsstaat komt echter niet overeen met onze voorstellingen van een

rechtsstaat. Als wij het daarmee ernstig nemen zal het individu nooit geheel onderworpen mogen worden aan de staatsbelangen. In de Sowjet-Unie schijnt het thans zo te zijn dat daar waar het belang van de staat niet onmiddellijk op het spel staat, de enkele burger betrekkelijk ongemoeid door de staatsmacht wordt gelaten, tot aan het tijdstip waarop het staatsbelang zijn rechten moet opeisen. Dan wordt stellig evenals vroeger onbarmhartig toegeslagen.

De politie, ik bedoel de normale, de geüniformeerde en niet de politieke politie heeft opdracht zich van elke willekeur te onthouden. Willekeurige in-hechtenis-nemingen worden in woord en geschrift als het begin van alle kwaad aangemerkt en het volk schijnt zich bij deze koers tegenover de politie geheel aan te sluiten. Ik heb daarvan enkele zeer sprekende voorbeelden kunnen beleven.

In dit verband behoort ook dat de advocaten sinds enige maanden niet meer door de minister van Justitie worden benoemd, maar toegelaten worden door een kamer van advocaten. Zij kunnen ook niet meer door de minister van hun waardigheid worden ontheven, maar slechts op grond van een disciplinaire procedure door de advocatenkamer zelf. Dit lijkt mij voorlopig gewichtiger dan de vraag naar de werking van deze nieuwe ordening, want de duidelijke behoefte het volk het bewustzijn van rechtzekerheid te *moeten* geven bestaat. Ik had de indruk dat de individuele Rus niet het bewustzijn heeft voortdurend door politiewillekeur bedreigd te zijn. Wie zich niet bezig houdt met verzet tegen het sowjetregime, wie naar de voorschriften leeft die zich in de loop der tijd hebben gevormd, schijnt thans ook van de politieke politie niets te duchten te hebben. Weliswaar zal niemand kunnen zeggen of dit van duur zal zijn.

De Opperste Sowjet, dit reuzenparlement van meer dan 1000 afgevaardigden, komt weliswaar maar een paar maal per jaar samen, dikwijls slechts eenmaal, doch de samenstelling ervan is interessant. Slechts 60 pct. van zijn leden behoren tot de communistische partij, zijn dus in hun eigenschap van politieke soldaten van de regering in het parlement; 40 pct. zijn als de deskundigen, hoofdzakelijk als technische deskundigen, ingenieurs, fabrieksdirecteuren, professoren, uitvinders enz., in de Opperste Sowjet verkozen. Dit parlement ziet zijn taak niet in de eerste plaats daarin veel wetten te bespreken en besluiten te nemen. Het geeft bijna altijd alleen zijn beslissing aan één wet, nl. het vijfjarenplan dat voorziet in de gezamenlijke machtigingen voor de regering. Het ziet zijn eigenlijke taak daarin commissies te vormen en in deze commissies waarin zowel politieke mensen als

technici en economen zitting hebben, concrete zakelijke initiatieven uit te werken en de regering voor te leggen.

Ik heb de neiging te zeggen dat de Sowjet-Unie zich op weg bevindt van de oude politiedictatuur naar de technocratie, een dictatuur van technici, die daardoor wordt gekenmerkt dat niet zozeer het lot van de enkele mens op de voorgrond staat als in onze rechtsstaat, maar het nuttig effect van een maatregel voor het geheel, ook al mag daarbij de enkeling persoonlijk schade lijden. Zeker wil men dit zoveel mogelijk vermijden, maar als het onvermijdelijk is, dan zal de techniek over de individu heenlopen. Ook hier zou ik er voor willen waarschuwen te menen dat daarmee binnen het bereik van het politiek zelf iets veranderd is. Voor en na heeft in de Sowjet-Unie, ook onder een regime der technocratie, de politiek het primaat boven al het andere. Als men de politiek niet hindert, kan men in de Sowjet-Unie waarschijnlijk op zijn eigen manier zalig worden.

De kerken zijn weliswaar in aantal aanzienlijk verminderd, maar er is te Moskou een rij kerken waarin nog godsdienstoefeningen worden gehouden. De kerken zijn vol, maar jonge mensen ziet men weinig. Het ziet er naar uit dat de jeugd zich meer en meer van het kerkelijke leven verwijdert. Men moet echter deze godsdienstige tolerantie niet verkeerd beoordelen. Al kan een ieder op zijn eigen manier zalig worden, toch is het regime besloten zijn politieke souvereiniteit te stabiliseren als een granieten rots. Het woord „de sowjetmacht" komt men allerwegen tegen, zodat men ten slotte moet vragen wat daar dan onder wordt verstaan. Sowjetmacht betekent: de macht in de staat ligt uitsluitend bij de vertrouwensmensen der georganiseerden, der gelovigen en wetenden van het regime en deze oefenen de macht uit voor de anderen, over de proletariërs. In deze staat mag naast de sowjetmacht geen andere macht bestaan, zij het de macht van een eigen stand, een economische, sociale of administratieve macht. De grond van de liquidatie van Beria lag wel in eerste plaats daarin dat deze man had gedacht dat hij, steunend op zijn reusachtig politieapparaat, een machtsfactor van een eigen stand kon betekenen. Particuliere machten zijn er niet in de Sowjet-Unie en zullen er, zolang zij is wat zij is, ook niet zijn.

Laat ik met enkele opmerkingen besluiten die men niet genoeg kan herhalen: alles wat ik hier heb geschilderd mag niet het feit verdoezelen dat de Sowjet-Unie niet identiek is met wat wij ons voorstellen onder een juist georganiseerde staat en onder een wel geordende samenleving. Het sowjetregime is ook nog thans niet een

democratie, als men onder democratie verstaat dat de staatswil aan de top van het product is van de integratie van de vrije individuele wilsuitingen van het volk. De Sowjet-Unie is ook geen rechtsstaat in onze betekenis, als men onder een rechtsstaat verstaat: fiat justitia, et pereat mundus! Stellig wil men thans de enkeling zeer weinig druk van de sowjetmacht opleggen, maar zou het tot een conflict komen tussen individuele en algemene belangen, dan zullen de laatste onbarmhartig doorgezet worden.

Men moet bij de beoordeling van de Russische politiek niet buiten beschouwing laten, dat het apocalyptische historiebeeld waar ik tevoren van sprak, thans precies zo geldt als in de eerste tijden der revolutie en dat dit historiebeeld niet een zaak is van stemming, maar een zeer effectieve beweegkracht in politiek en geschiedenis. Een lid van onze delegatie antwoordde mij op de vraag wat zijn voornaamste belevenis in Moskou was geweest, met het curieuze woord: het inzicht dat de Sowjet-Unie bestaat.

Wij hebben ons nog heel vaak, zonder ons hiervan bewust te zijn, onder de Sowjet-Unie een soort van boeman, een soort spook voorgesteld, waar men wel bang voor was, maar aan welks realiteit van vlees en bloed, aan welks immanente dynamiek die de geschiedenis bepaalt, men echter niet geheel geloofde. Als wij deze realiteit zien, dan moeten wij als burgers van onze staat, ieder voor zichzelf, het onze ertoe bijdragen dat de in functie zijnde regeringen de konsekwenties trekken uit het wezen en dan moet men niet over het hoofd zien, dat, als in alle grote keerpunten der geschiedenis in de betrekkingen tussen de beide staten, steeds zeer massieve werkelijkheden in het spel zullen zijn. Wat deze werkelijkheden zo dreigend maakt, wat ze beweegt en wat onder omstandigheden hier tegenover kan worden gesteld, dat zijn niet alleen slechts realiteiten in de betekenis van louter feitelijkheden, dat zijn ideeën en dikwijls moeten het zelfs idealen zijn.

Hier begint de rol van de jeugd en hier begint voor ons allen de verplichting naar verhouding voor de jeugd zo veel te doen als men daarginds voor ze doet. Als wij dat doen dan behoeven wij niets te vrezen. Ik zou ervoor willen waarschuwen aan te nemen dat er slechts één mogelijkheid is zich tegen dat wat hier zo dreigend schijnt te verdedigen, door namelijk precies zo te doen als men het daarginds doet. Deze gedachten moeten wij ver van de hand wijzen. Wij moeten proberen de waarden die thans nog in de wereld bij ons in het westen levend zijn zo zuiver mogelijk te verwerkelijken, dat betekent: zo democratisch te zijn, als wij het maar kunnen zijn en aan de eisen van de vrijheid zozeer te gehoorzamen als zij het waard zijn.

Lizzy Sara May

LIED VOOR LIPLEZERS

johannes de doper
je kop is van koper
je rikkemetik
is van blik

en hoog in de toren
het brandmerk
GOD OOK VOOR U
(want wij willen een roze huis
om de morgen binnen te treden...)

en de man sprak
en zijn stem woog zestig jaren zwaar
boven twintig eeuwen christendom
de man zei
vier concentratiekampen
heb ik onderleefd

en hoog in de toren
het woestblazende brandmerk
GOD ook voor u
(want wij willen zijn de witte vogel
op de vertakte liefdeskreet extase...)

en de man sprak
en zijn stem beefde zestig jaar zwaar
boven twintig eeuwen christendom
de man zei
men heeft mij gecastreerd

en hoog in de toren
de woestijn van het neonbrandmerk
god ook voor u
(want wij willen zo graag
het kleine masker afleggen
om een langzame hand langzaam
uit te strekken naar de andere
langzame hand...)

en de man sprak
en zijn stem lag leeggebloed
aan zijn voeten
zestig jaren zwaar over twintig
eeuwen christendom
de man zei
mijn ouders...
en hij weende

en hoog in de toren
de schaamteloze on-est-né-neonwoorden
ook voor u god ook voor u god ook voor u
mogen wij niet vloeken
de doodbieders
de vuuraanbieders
de bloedenbodembidders
de geld en heldlangers aanlengers
van een nieuwe as

en de man weende
weende zijn dertig jaar
zestig jaren zwaar
boven twintig eeuwen

S. Vestdijk

DE MUZIEKAESTHETEN EN DE MUZIKALE WAARDEN [1])

Dat in muziekaesthetische verhandelingen weinig aandacht wordt geschonken aan de waardebepaling van muziek, zou op het eerste gezicht kunnen bevreemden. De waarde en de waarden en het waardestellen, dit alles wordt alzijdig en met kracht van vaktermen bespiegeld, maar er wordt vrijwel nooit een waarde vastgesteld, noch een methode overwogen, met behulp waarvan dit zou kunnen geschieden. Edoch, aesthetica is nu eenmaal een bij uitstek theoretische aangelegenheid, meer dan een kwestie van toegepaste wetenschap of feitelijke critiek, — de aesthetica, de „schoonheidsleer", is van oudsher een onderdeel van de philosofie, een eerbiedwaardig onderdeel, een onderdeel waarmee men best voor de dag kan komen, — maar ook, het moet gezegd worden, een onderdeel met zijn eigenaardigheden. Daaronder valt in de eerste plaats een zekere schaamachtigheid op. De aesthetiek is een maagd met een verhoogde blos. Men zou natuurlijk aan vliegende tering of make-up kunnen denken; maar zooveel is zeker, dat, zoo men zich de Muzen wenscht voor te stellen in klassiek golvende gewaden, van boven tot onder gesloten, de aesthetica een juffrouw is, in wier gewaad zich in het midden een opening bevindt, zoodat men te veel van haar bekoorlijkheden ziet. Of bekoorlijkheden, — dat is nu juist de vraag.

Wat toch is het geval? De aesthetiek als „schoonheidsleer" „leert" ons, haar naam getrouw, iets omtrent de „schoonheid", — de schoonheid als abstract begrip, wel te verstaan. Daarbij bedient zij zich van andere abstracte begrippen. Wat echter schoonheid in concreto *is,* komen wij niet te weten, hoezeer de musische maagd, die zoo gaarne het oppertoezicht over de Muzen uitoefent, ons poogt te suggereeren, dat door die opening in haar gewaad de „schoonheid" ons uitnoodigend toelacht. Zelf weet zij wel beter. Indien hier gelachen wordt, dan is het juist *niet* door de schoonheid, — sterker: het is door het ontbreken van schoonheid, en het is *om* het ontbreken van schoonheid. De aesthetica is de leer, die ons *niets* omtrent de schoonheid leert. Zij is als „le romancier qui a perdu son roman". De schoonheid definieerende (als abstract begrip), veronderstelt zij de schoonheid als concreet verschijnsel bekend, en dat beteekent, dat alles zich afspeelt alsof er in het geheel

[1]) Tweede hoofdstuk van *Het eerste en het laatste, grondslagen eener practische muziekaesthetiek* (verschijnt najaar 1956 bij D. A. Daamen, Den Haag).

geen schoonheid bestaat, geen schoone muziek, geen mooie melodieën, boeiende harmonische oplossingen, geen zwijmelende noonaccoorden van Richard Wagner, geen hamerende rhythmen van Beethoven's Vijfde, ook geen neefje van Beethoven, geen actrice van Berlioz, geen Mathilde Wesendonck van Wagner, geen bier van Reger, niets van dat al, — kortom, alsof de Muze der muziek, Euterpe of Polyhymnia, om het even, een wel hoogstaand, maar toch betrekkelijk reëel vrouwmensch, met golvend gewaad en al in de Orcus was geslingerd. En inderdaad: denk de muziek weg, en de muziekaesthetica gaat haar gang alsof er niets gebeurd is. „Unsere Aesthetiken gehen nicht von den Kunstwerken aus. Sie hören gewöhnlich da auf, wo die Musik anfängt. Schopenhauer, Lotze und Helmholtz nehmen in ihnen einen viel grösseren Platz ein als Bach, Mozart, Schubert, Beethoven, Berlioz und Wagner. Die ästhetischen Arbeiten, die sich mit der Malerei beschäftigen, bieten in viel höherem Grade eine Aesthetik der Kunstwerke, als die, welche der Musik gewidmet sind" (Albert Schweitzer in zijn boek *J. S. Bach*). Oogenschijnlijk op een ongewoon groote zelfverzekerdheid duidend, wordt, naar ik meen, deze gang van zaken door Vrouwe Aesthetica toch wel als een gebrek gevoeld. Maar terzelfdertijd, zooals dat wel vaker wordt gezien, als het tegendeel van een gebrek, als iets om zich op te verhoovaardigen. Vandaar dat het fatale gat schaamte opwekt, die immers steeds een afweer- en een lokmiddel in éenen is.

Voorshands laten wij ons nog wel lokken. Allereerst doet zich de vraag voor, — het citaat van Schweitzer preludeerde hierop, — of in dit opzicht de muziekaesthetiek zich principieel onderscheidt, eenerzijds b.v. van de poëzieaesthetiek, anderzijds van de ethiek of moraalleer. Nu, principieel misschien niet, maar er doen zich toch belangrijke gradueele verschillen voor. Ook waar aan de „schoonheid" als zoodanig, als abstractie, als philosofische idee, geldigheid wordt toegekend los van iedere concrete verbijzondering, schijnt in de poëzieaesthetiek, op zijn minst in de voorbeelden en toelichtende illustraties, een iets minder exclusief standpunt te worden gehuldigd, zoodat men van de volstrektheid van het geldende nog wel eens wil afdalen tot de betrekkelijkheid van het reëel bestaande. Weinig poëzietheoretici zullen volhouden, dat de sonnetvorm volmaakt is, en niet vrijwel toevallig tot stand is gekomen door een soort formalistische baldadigheid van liefdesdronken troubadours. Stel daartegenover de fuga en de hoofdvorm (sonatevorm) in muziekaesthetische beschouwingen. Dat ook deze vormen historisch gegroeid zijn, wordt door de vakman natuurlijk wel er-

kend, en soms toegelicht; maar, de uitzonderingen niet te na gesproken, vermeit hij zich maar al te graag in divagaties over het „eeuwige" of „absolute" in of van deze vormen, die onder zijn pen eerder aan godendan aan menschenwerk doen denken. Ik zeg niet, dat deze beschouwingen ten eenenmale onjuist of onvruchtbaar zijn. Zij teekenen alleen een situatie. En waar, zij 't schoorvoetend, in de poëzieaesthetiek nog wel 'n „meer of minder" aan realiseering van de idee der schoonheid wordt toegegeven, daar gaat, openlijk of heimelijk, de muziekphilosoof meestal uit, niet alleen van de absolute gelding van de schoonheidsidee, maar ook van de absolute waarde van het kunstwerk, dat die idee „belichaamt", of „weerspiegelt", of „gehoorzaamt". Een Bach, een Mozart, een Beethoven, zij schreven „absolute" muziek in *deze* beteekenis. Aan de waarde ervan, van de eerste maat tot de laatste, wordt niet getwijfeld; Mozart's muziek is zelfs „goddelijk", en die van Beethoven toch altijd nog „menschelijk", dat is óok een tikje „goddelijk", of misschien wel méer dan „goddelijk", in de voorstellingswereld van deze absolute lieden; en waar Johann Sebastian Bach thuishoort, daarvan past het ons slechts te stamelen. Wanneer Wolfgang Graeser, de hoogst verdienstelijke bezorger van *Die Kunst der Fuge,* beweert, dat in dit wonderbaarlijke werk de muziek de muziek achter zich laat, dan komt dit eigenlijk hierop neer, dat de absolute muziek in dit geval nog absoluter is dan absolute muziek zijn kan. Wat natuurlijk niet kán; maar er kan zooveel niet wat op dit gebied tóch kan. De eerbied, waarmee over groote componisten gesproken wordt, neemt niet zelden volstrekt pathologische vormen aan. Waar dichtervorsten op de hen toekomende knieval worden onthaald, leidt dit toch niet tot dergelijke excessen; en dan is, van de overige kunsten, de poëzie nog het meest geschikt voor het tentoonspreiden van deze byzantinistische manieren.

De ethica is de leer van het „goede", meer in het bijzonder van het „goede gedrag". Reeds uit deze formuleering kan blijken, dat bespiegelingen over het absolute, zooals die in de muziekphilosofie schering en inslag zijn, hier al spoedig de bodem onder de voeten verliezen en zich tot de regionen van het relatieve moeten wenden, waar niemand absoluut „goed" is en waar daarenboven het „slechte" bestaat (al dan niet in absolute vorm). Dit „slechte", dat als het ware de garantie is, dat het „goede" nimmer absolute vormen kan aannemen, zou in de kunsten overeenkomen met het „leelijke". Maar, het mag dan psychologisch belangwekkend zijn, dat een beroemd componist ook „leelijke" of „slechte" muziek kan schrijven, als hij dat nu bepaald wil, of als hij last heeft van schuldeischers of een lastig neefje Carl, er wordt met

gepaste eerbied over gezwegen. Wee de ketter, die in een „schoone" compositie naar „leelijke" maten speurt, of die de maten tegen elkaar afweegt volgens het gezichtspunt van een „meer of minder schoon", hetgeen het bestaan, of het gelden, van het „leelijke" immers vooronderstelt.

Voor deze strengheid, of kieskeurigheid, die de mimosa pudica naar de kroon steekt en de distelplant opzijstreeft in stekeligheid van afweer, moeten bepaalde oorzaken bestaan, en ik ben niet zoo maar geneigd deze te zoeken in persoonlijke eigenaardigheden van de beroepsmusici, het moge dan waar zijn wat Schopenhauer zegt: „... dasz die Widerlegung eines Irrtums erst dadurch vollständig wird, dasz man seine Entstehungsart psychologisch nachweist". Maar het gaat hier niet zoozeer om psychologie als wel om de muziek zelf: haar structuur, haar eigen bestaan, als objectief gegeven. En nu dringen zich terstond twee kenmerken aan ons op, die de muziek van de andere kunsten onderscheiden en die de merkwaardig steile houding van sommige muziekaestheten kunnen helpen verklaren. Dat is in de eerste plaats de mathematische vorm van de muziek, die nog wel iets dieper gaat dan die van dichtregels en maatvoeten, en die de willekeur mist van de in de abstracte schilderkunst heerschende mathematische verhoudingen. Dat is in de tweede plaats — en dit lijkt mij nog belangrijker — het ontbreken in de muziek van datgene wat men gewoonlijk „inhoud" noemt. De muziek drukt niet iets anders uit, verwijst niet naar iets anders, is niet een „teeken", volgens meer of minder conventioneele gezichtspunten, maar is „zichzelf".

Dit antwoord op onze vraag naar het „eigen bestaan" der muziek doet eenigszins aan een tautologie denken, — het „eigen bestaan" van de muziek komt hierop neer, dat zij „zichzelf" is: dat beteekent ongeveer hetzelfde! — maar dit pleit nog niet tegen de juistheid van de omschrijving als zoodanig. De muziek heeft geen „inhoud", althans niet zooals de poëzie een tegenover de „vorm" te stellen „inhoud" heeft [2]): dit verschil behoeft al evenmin te worden toegelicht

[2]) Dit is van wezenlijk belang. Wanneer de muziek een „inhoud" wordt ontzegd, kan ook niet meer van „vorm" worden gesproken, daar „vorm" en „inhoud" bijeenbehoorende, polaire begrippen zijn. „De muziek is alleen vorm" kan dus, streng genomen, slechts op een soort „supervorm" betrekking hebben, die boven „vorm en inhoud" staat. Vgl. Hanslick in *Vom Musikalisch-Schönen:* „In der Musik sehen wir Inhalt und Form ... in dunkler, untrennbarer Einheit verschmolzen." Een „versmelten" treedt eigenlijk niet op: vorm en inhoud zijn van de aanvang af hetzelfde. Natuurlijk is dit *tot zekere hoogte* ook in de andere kunsten zoo.

als dat tusschen muziek en proza in dit opzicht, of tusschen muziek en beeldende kunst. Alleen ten aanzien van de abstracte of nonfiguratieve schilderkunst, waar tegenwoordig zooveel over te doen is, zou men kunnen twijfelen. (De architectuur laat ik buiten beschouwing, omdat hier, evenals in het proza trouwens, het kunstkarakter niet zuiver is.) Er bestaan echter gewichtige redenen om de overeenkomst tusschen muziek en abstracte schilderkunst onder het gezichtspunt van een al dan niet ontbrekende inhoud niet al te hoog aan te slaan. Nog daargelaten, dat geen beschouwer ervan kan worden weerhouden een meetkundige figuur, b.v. een verzameling bollen en kubussen, als een „afbeelding" op te vatten, desnoods van werkelijke bollen en kubussen van ijzerdraad of iets dergelijks, dienen wij wel te bedenken, dat de nonfiguratieve kunst een grensgeval vertegenwoordigt, en dat de schilderkunst het er eeuwen lang zonder heeft kunnen stellen. Het omgekeerde zien wij in die muziek, welke, de strenge definitie ten spijt, wél iets „uitdrukt", „weergeeft" of „uitbeeldt", of verondersteld wordt dit te doen, t.w. de illustratieve muziek, die sinds de Renaissance altijd wel beoefend is, en niet zonder steun in de theorie, maar daarom niet minder als een uitzondering kan gelden, die dan het getrouwe spiegelbeeld vormt van het zoo juist genoemde schilderkunstige grensgeval. Ook de meest illustratieve muziek, de „Tonmalerei" in de cantaten van Bach, de „Symphonische Dichtungen" van Strausz, wordt toch in de eerste plaats als *muziek* geappercipieerd (en geapprecieerd), muziek, gehoorzamend aan haar eigen, immanente wetten. En in geen geval vermogen deze uitzonderingen, die vaak als rariteiten aandoen, een kunsttheorie aan het wankelen te brengen, die de *verschillen* tusschen de kunsten in het licht wil stellen. Maar anderzijds: verschillen zijn niet denkbaar zonder overeenkomsten. Anders zou een vergelijking immers niet mogelijk zijn: reeds de maateenheid, waarin de verschillen worden uitgedrukt, is iets dat de met elkaar vergeleken grootheden gemeen hebben.

De autonomie van de muziek, opgevat als autonomie ten opzichte van welke „inhoud" ook: ziehier de alpha en omega van de belangrijkste stroomingen in de muziekphilosofie van de laatste eeuw. Men onttrekt zich niet aan de indruk, dat de „heteronome" opvattingen [3]), —

[3]) Ik wijs op een mogelijkheid van begripsverwarring. „Autonome" muziek is grosso modo hetzelfde als wat men gewoonlijk „absolute" muziek noemt, de muziek zonder „inhoud", programma, iedere buitenmuzikale strekking. De term „absoluut" wordt in dit boek doorgaans in een andere beteekenis gebruikt: hij heeft betrekking op het „absolute" gelden der normen van schoonheid, waarheid, etc.

die dus de muziek van iets anders afhankelijk stellen, — steeds meer in een hoek zijn gedrongen, vooral na het bankroet der Duitsche programmamuziek en de theoretische relativeering van de „impressionistische" muziek tot structuren, die buiten iedere „impressie" om een zelfstandig bestaan leiden. Om ieder misverstand te voorkomen: de „autonome" opvatting omtrent het wezen der muziek ben ik onvoorwaardelijk toegedaan; of, indien al met „voorwaarden", dan in die zin, dat m.i. de partijgangers der „autonomie" dichter bij de waarheid zijn dan die der „heteronomie". Alleen komt het mij voor, dat deze theorie, op de spits gedreven, tot ongewenschte gevolgen kan leiden voor een *practische* aesthetiek, dat de theorie, hoe plausibel ook op zichzelf, belemmerend kan werken op de concrete toepasbaarheid. Over deze twee richtingen in de muziekaesthetiek licht ons uitvoerig in *Die Musikästhetik in ihren Hauptrichtungen* van Felix Gatz (1929), een bloemlezing uit de geschriften van philosofen, psychologen en musicologen over dit thema, vanaf Kant. In een eigen bijdrage, het korte, maar bijzonder inhoudrijke *Gedanken zur Autonomieästhetik,* ruimt Gatz aan de heteronomieaesthetiek een bescheiden plaats in. Volgens hem is zij een voor- of oefenstadium der muziek, en zou kenmerkend zijn voor de „onmuzikale" mensch, die enkel maar het detail hoort, niet het geheel, niet de „Ganzheit". Hierin schuilt veel waars, maar het lijkt mij niet de volledige waarheid. Ik laat nu nog daar, dat de volstrekt onmuzikale mensch toch óok wel geen details zal hooren, en er zich in elk geval niet voor zal interesseeren. Maar, eenmaal aangenomen, dat de muziek „iets" uitdrukken kan, dan kan zij het ook als „geheel". Voorbeelden liggen voor het grijpen, b.v. in de „ideeënmuziek" van Beethoven, zooals Paul Bekker die voor het voetlicht heeft gebracht. „De worsteling met het noodlot" wordt niet door één maat, één fragment verbeeld, maar door een geheele symphonie, en zelfs door een geheel oeuvre. Of Beethoven het „zoo heeft bedoeld", is daarbij niet van belang. Hij had het zoo kúnnen bedoelen, en de muziek was, mogen wij aannemen, dezelfde gebleven. Voor een beter begrip voor de muzikale uitbeelding van voorstellingen en concrete begrippen lijkt mij de opvatting van Gatz wel nuttig.

Als een der voornaamste vertegenwoordigers der autonome richting dient de Weensche muziekcriticus Eduard Hanslick te worden genoemd, de anti-Wagneriaan en Brucknervreter, tegen wie de schepper van zooveel geniale en slecht geschreven symphonieën niemand minder dan keizer Franz Joseph in het geweer meende te moeten roepen, — een scherp denker intusschen, en geschoold volgens de beste philo-

sofische tradities. Iets *te* scherp misschien, — iets te rechtlijnig voortredenerend op een gebied, waar muziekphilosofie en muziekpsychologie elkaar rendez-vous geven in een even verwarrend als verleidelijk schemerduister. In zijn boek heeft Felix Gatz een critiek van Lotze opgenomen op Hanslick's baanbrekend hoofdwerk *Vom Musikalisch-Schönen* (1854), waarin enkele zwaarwegende bedenkingen staan tegen diens „vormtheorie", bedenkingen, die op hun beurt ook weer bestrijding hebben gevonden, o.a. bij Fechner, maar die mij bij de lectuur toch een zucht van bevrediging deden slaken over zooveel intelligentie in de verschillende kampen der muziekaesthetiek, in het hartje van de burgerlijke periode in het goede oude Duitschland.

Wanneer Hanslick iedere muzikale „inhoud" afwijst, — tenzij men er de tonen of de motieven toe zou rekenen, maar die kan men beter „materiaal" noemen, of iets dergelijks, — doelt hij uitsluitend op de „gevoelens", deze laatste toevlucht van de „vorm-en-inhoud"-theoretici, die, en dat reeds in de tijd van Lessing, natuurlijk wel hadden begrepen, dat muziek niet op visueele voorstellingen, gedachten of begrippen is betrokken, of er althans op een principieel andere wijze op is betrokken dan de plastische respectievelijk literaire kunsten. De muziek is de emotioneele kunst bij uitnemendheid; waarom de emoties, de „Gefühle", de „Leidenschaften", dan niet als muzikale „inhoud" te beschouwen? De muziek zou dan een emotie „uitbeelden", — en dit zou ook de bedoeling van de componist zijn, — ongeveer zooals de portretschilder een gezicht „afbeeldt". Tegen deze „emotioneel-materieele" theorie nu trekt Hanslick van leer. De muziek „drukt" geen emoties „uit", de emoties zijn niet haar „onderwerp", — indien de muziek al iets „uitdrukt", dan zijn het *muzikale ideeën.* Dit laatste is rijkelijk vaag; maar het is hier niet de plaats om de door Hanslick opgeworpen problematiek in al haar vertakkingen te volgen, — de functie van de emoties, zooals hij die behandelt, geeft reeds voldoende stof tot overleg, en ook stof tot critiek.

Reeds de wijze waarop de Oostenrijkse musicoloog de in aanmerking komende gevoelens nader preciseert, maakt in hoge mate ons wantrouwen gaande. Preciseering van iets dat afgewezen wordt is altijd verdacht: men moet er dan op voorbereid zijn, dat het afgewezene weer door een achterdeur wordt binnengehaald. Dit is bij Hanslick wel eenigszins het geval. Van de „gevoelens" is hij nog niet af! A priori trouwens moeten wij ons afvragen, of de omstandigheid, dat de muziek geen emoties kan „uitdrukken", maar wél „opwekken", — iets wat zelfs Hanslick onmogelijk loochenen kan, en wat hij ook

niet loochenen wil, — niet evenzoo, of hoogstens in een andere schakeering, voor de andere kunsten geldt; terwijl wij toch ook wel eenige moeite zouden hebben om aan te geven waarin „uitdrukken" en „opwekken" nu eigenlijk van elkaar verschillen. Mogen wij het, bij wijze van vereenvoudiging, zoo stellen, dat de „uitgedrukte" gevoelens de gevoelens van de kunstenaar zijn, de „opgewekte" daarentegen die van toehoorder of toeschouwer, — en andere in aanmerking komende instanties zijn er immers niet: het kunstwerk zelf heeft geen „gevoelens", het drukt ook geen gevoelens uit, zij wórden er alleen maar in of door uitgedrukt, — dan kan dit net zoo van de poëzie of de schilderkunst gezegd worden, die evenmin een emotie rechtstreeks kunnen weergeven, zooals een gezicht wordt weergegeven door een geschilderd portret, of een tafel door het woord „tafel" en door de woorden, die moeten dienen om de tafel tot in bijzonderheden te beschrijven. Zeker, wie het woord „medelijden" uitspreekt doelt daarmee op „het" medelijden. Men moet intusschen maar aannemen, dat dit woord, eventueel van nadere toelichtingen voorzien, de medelijdende gevoelens van de taalkunstenaar nauwkeurig weergeeft of „uitdrukt", en men moet maar afwachten, of het gevoel, „opgewekt" bij de lezer, klopt met het zijne. Maar, deze bezwaren eenmaal toegegeven, de verschillen met de muziek blijven toch aanzienlijk, al zijn zij dan niet „absoluut". De dichter, de schilder, de beeldhouwer, zij hebben in de meeste gevallen toch de *bedoeling* om iets uit te drukken, en deze bedoeling ontbreekt bij de toonkunstenaars, óok al weer in de meeste gevallen, of zelfs in alle gevallen, al zullen de scheppers van de „niet-absolute", de illustratieve en programmamuziek, de opera's, liederen en oratoria daar wel eens anders over denken.

Ingeklemd tusschen de wél „opgewekte" en vooral níet „uitgedrukte" gevoelens, vond Eduard Hanslick een vernuftige uitweg, door van de stelling uit te gaan, dat muziek alleen met „onbepaalde" gevoelens te maken heeft. Weliswaar wijst hij de stelling af, maar tevens benut hij haar, buitengewoon handig, en wel op twee manieren. Allereerst „aanvaardt" hij de stelling, om te zien tot welke consequenties zij moet leiden. Deze blijken opperbest in zijn theorie te passen. Onbepaalde gevoelens — bedoeld zijn de „niet-empirische" gevoelens, gevoelens zonder reëel object in de buitenwereld — kunnen namelijk gemakkelijker „opgewekt" worden dan „uitgedrukt", tenminste wanneer de componist de bedoeling heeft zulks te doen, zij het dan onbewust. Onbepaalde gevoelens, zegt Hanslick, kan men in het geheel niet „uitdrukken" („darstellen", uitbeelden, weergeven), — dit zou op een

tegenstrijdigheid neerkomen. Ik laat in het midden of dit juist is, zoo ook of het juist is, dat muziek uitsluitend „onbepaalde" gevoelens kan opwekken, iets wat Hanslick dus tijdelijk aanneemt, „for argument's sake". Grosso modo lijkt het mij wel te verdedigen, — waar de latere musicoloog Ottokar Hostinsky (*Das Musikalisch-Schöne und das Gesamtkunstwerk vom Standpunkte der formalen Ästhetik,* 1877) beweert, dat de muziek geen gevoelens, doch „stemmingen" opwekt, bedoelt hij ongeveer hetzelfde, — maar waarom zou muziek niet ook eens in staat zijn de eenmaal opgewekte stemming „moed" op een bepaald object te richten, dat zich toevallig aanbiedt, b.v. Bismarck, die zich bij het luisteren naar de *Appassionata* „moedig" voelde, ertoe te brengen een bijzonder moeilijke politieke knoop door te hakken, of alleen maar het besluit daartoe te nemen? Dit lijken uitzonderingen; maar reeds één uitzondering bewijst veel; en bovendien: onderscheidt de muziek zich in dezen ingrijpend van de zusterkunsten? Kant's leer van het „interesselose Wohlgefallen", waartoe al deze muziektheorieën te herleiden zijn, geldt waarlijk niet alleen voor de muziek! Het liefdesgevoel bij het lezen van een liefdesgedicht staat dichter bij de aandoeningen, ondergaan bij het aanhooren van het *Tristan*-voorspel, dan bij een werkelijke liefde.

Na de door hem afgewezen stelling van de „onbepaalde" gevoelens gebruikt te hebben ter versteviging van zijn vormtheorie, gaat Hanslick nog een stap verder. Van deze „onbepaalde" gevoelens zou toch één element niet alleen „opgewekt", maar zelfs „uitgedrukt" („dargestellt") kunnen worden, en dat is het dynamische element [4]), de beweging, — snel, langzaam, sterk, zwak, stijgend, dalend, gestadig, ongestadig, etc. Is dit juist? En is het niet te beperkt, is het inderdaad het uiterste van wat de muziek aan expressiemogelijkheden kan worden toegestaan? Eenerzijds zou men kunnen meenen, dat de analogie tusschen „gemoedsbeweging" (in een oneigenlijke beteekenis!) en het formeele element in de muziek, dat men „beweging" noemt, weinig gemeen heeft met wat gewoonlijk onder „uitdrukken" wordt verstaan en zeker niet aan een al dan niet bewuste „bedoeling" van de componist mag worden toegeschreven, die toch heusch niet de „beweging" van zijn gevoel van de rest van dit gevoel gaat scheiden alvorens zich aan het componeeren te zetten; anderzijds blijft dit alles een wel zeer persoonlijke en onverifieerbare aangelegenheid, want wanneer het nu

[4]) In muziektheoretische verhandelingen kan deze term verwarring stichten, daar in de muziek het „dynamische" niet op de beweging, het tempo b.v., betrekking heeft, doch op de kracht, het accent.

eens zoo is, dat een luisteraar ook de „beweging" van zijn „onbepaald" gevoel als „onbepaald" of zelfs non-existent ervaart, en zich de gevoelsstemming zelve, hoezeer „onbepaald", — de moed, de wanhoop, de vreugde, zonder bijpassend object, — heel scherp bewust is? Onbepaaldheid is in de psychologie niet hetzelfde als onduidelijkheid, al bestaat er natuurlijk een correlatief verband. Deze of een soortgelijke overweging moet Lotze, in dit opzicht een beter, of omzichtiger psycholoog dan Hanslick, de tegenwerping hebben ingegeven, of er dan geen ándere gevoelens door de muziek worden opgewekt, „niet-empirische" gevoelens, zeer zeker, dus zonder reëel object, maar toch „bepaald" genoeg om althans begrijpelijk te maken waarom men naar muziek luistert, waarom er zooiets als muzikaal genot bestaat, waarom muziek voor de muziekgevoelige een *waarde* vertegenwoordigt.

Hier zijn wij waar wij moeten wezen. Overzien wij de stand van het probleem. Daarbij laten wij Lotze's verdere uiteenzettingen rusten; zijn omschrijving van de „niet-empirische", doch „bepaalde" gevoelens, die hem voor de geest zweven, als „ideeële" of „geïdealiseerde" gevoelens, brengt ons niet zooveel verder, en wijkt in haar strekking ook nauwelijks af van de „muzikale ideeën", tot het „darstellen" waarvan Hanslick zijn „tönend bewegte Formen" nog wel in staat achtte. Vatten wij de aesthetische leerstellingen samen, waarvan Hanslick de voornaamste exponent is, dan kunnen wij, schematiseerend, drie instanties aanwijzen, drie brandpunten, waartoe het betoog telkens terugkeert, en die in een „hiërarchische" verhouding tot elkaar staan, volgens een dalende mate van abstractie, of een stijgende mate van concreetheid in psychologische zin. Als machtigste instantie, troonend op omwolkte hoogten, mag gelden de abstracte idee der *absolute schoonheid,* de wereld der aesthetische normen, gehuldigd in alle kunsten, maar in de muziek haar invloed tot ver in het gebied der concrete scheppingen uitstrekkende, in zooverre een zoo goed als „absoluut" prestige wordt toegekend aan wat eenmaal „schoon" is bevonden of verondersteld wordt het te zijn. Daarop volgt, hard en kantig gebeeldhouwd, ondoordringbaar, bij uitstek inhoudloos, of beter: vorm en inhoud tot één supervorm samengeperst in zich omvattend, de *autonome vorm,* de schoone verschijning of gestalte in haar zelfstandig „zijn", dat, zooals Hanslick zich uitdrukt, nog schoon blijft, ook wanneer er geen gevoelens worden opgewekt, — een krasse uitspraak, waarbij wellicht de overweging geruststellend kan werken, dat het schoone, dat geen gevoelens van aesthetisch welbehagen opwekt, toch altijd het vermógen heeft behouden om zulks te doen. En tenslotte,

nóg een trapje lager op de hiërarchische ladder, nóg een stap dichter bij de gewone menschenwereld: de „onbepaalde", of misschien wel „bepaalde", maar dan in elk geval „ideeële" *gevoelens,* de „stemmingen", die ons arme stervelingen worden toegestaan, wanneer wij — men waagt het haast niet uit te spreken — van de absolute schoonheid over enkele instanties heen kennis wenschen te nemen. Van de wolken zijn wij via de rotsen afgedaald naar het moeras, waar stank en nevel zich paren aan de „idealiteit" der dwaallichten en glimwurmen. [5]) Dit is dan zoo ongeveer alles wat de homo aestheticus over de muziek te berde weet te brengen: een tripelfuga met steeds dezelfde thema's! Uiterste objectiviteit heerscht; niet in het wekken van gevoelens vindt de muziek haar hoogste bestemming, doch in het belichamen van geestelijke waarden, geldig voor elkeen die er zich in zuivere contemplatie — dat is vooral: onemotioneele contemplatie — toe tracht te verheffen. Bijna heeft het de schijn, alsof de objectloosheid der muziek op de muziek zelf in theoretische zin is teruggeslagen, zoodat de muziek tot object is geworden, „zuiver" object, wel te verstaan, subjectloos object, object „an und für sich", een „kunstding", door de kunstgevoelige te betasten, door de begenadigde toondichter te scheppen, — een allang niet meer menschelijke aangelegenheid, — maar onder geen beding in en door het kunstgenot van de hoorder te constitueeren.

Ter versteviging van deze platoniseerende opvatting van de muziek doet zich de neiging voor om de „gevoelens", waarin dit zoo onwezenlijk geoordeelde kunstgenot zou kunnen bestaan, als zoo „laag", „onzuiver", „zinnelijk", zintuiglijk, lichamelijk, ja „dierlijk" mogelijk voor te stellen; hiervan zouden merkwaardige, deels vermakelijke staaltjes te geven zijn. [6]) Als de vader, of de meest illustere kroongetuige van

[5]) Van Johannes Volkelt is de uitspraak afkomstig, dat het aesthetisch welbehagen tusschen het „vitale" en het „ideale" inzweeft. Hierbij dient opgemerkt te worden, dat emoties nooit *zelf* „ideëel" kunnen zijn, zij kunnen hoogstens op het „ideëele" gericht zijn, en zelfs dan moet men zich afvragen, of voor deze gerichtheid de medewerking van intellectueele processen niet onmisbaar is.

[6]) „Een ‚kunstcritiek' immers, die onder sierlijke woorden van lof en blaam op den keper beschouwd niet veel anders dan de bekentenis bevat: ‚Ik onderga aangename kunstsensaties door dit werk, het is mij een geestelijk genotmiddel,' óf: ‚dit werk wekt mijn afkeer', heeft even weinig zin als de publieke bekendmaking van des criticus individueele gastronomische eigenaardigheden." (D. Bartling, *De structuur van het kunstwerk.*) Door dit citaat uit zijn verband te rukken doe ik Bartling's genuanceerde uiteenzettingen onrecht, maar het is toch wel zeer onthullend. Vervang „aangenaam" door „hooggestemd", „sensaties" door „ontroeringen", „genotmiddel" (men denkt aan opium!) door „middel tot het erlangen van gelukzaligheid", en het geheele betoog komt op losse schroeven te staan!

deze hoogst verdachte „verzinnelijking" — verdacht, omdat men blijkbaar doodelijk beangst is de emoties te veel armslag te geven! — kan Kant worden genoemd, die in onmusische naïeveteit de leer verkondigde, dat de muziek lichamelijke processen teweegbrengt, die de gezondheid bevorderen (op zichzelf niet eens onjuist, alleen ietwat incompleet!). In ruimer verband hebben we hier te doen met een erfenis van de oude „sensualistische" theorieën over het gemoedsleven. Een allang verbruikte, nog steeds uitgebuite erfenis.

Stellen wij ons nu zoo'n arme sterveling voor, luisterend naar muziek. Wat gaat er in hem om? Gevoelens, — daaraan twijfelt niemand. Gevoelens, onbestemd misschien, ideëel desnoods, een tikje dierlijk wellicht, maar die in zooverre toch vrij nauwkeurig zijn te „bepalen", dat zij door lust of onlust worden gekenmerkt, dat zij toestemming inhouden of afweer. Men vindt de muziek mooi, men vindt haar leelijk. Dit is het grondfeit van iedere niet door abstracties gemuilkorfde aesthetiek. Alleen door de lust- en onlustreacties, — booze termen, tachtig procent van mijn lezers denkt natuurlijk dadelijk aan „dierlijke", of zelfs „duivelsche" lust; maar dat zij zich niet opwinden: lust en onlust zijn neutrale, algemeene begrippen uit de psychologie, — alleen door de toestemmende en afwerende reactie op muziek bestaat er zooiets als muziek, kunnen wij spreken van muziek. Maar van deze emotie bij de toehoorder is nog wel iets meer te vertellen. Deze emotie, hoe onbepaald ook, heeft een *object.* Welk object? *Dit object is de muziek, waarnaar geluisterd wordt.* De objectlooze muziek is zelf tot object geworden van een dier vuige emoties, een dier laagstaande, met spierspanningen en klierafscheidingen, zoo niet erger, heulende gemoedsaandoeningen! *Wat geen inhoud heeft wordt zelf tot inhoud,* inhoud van een gevoel, object van een gevoel, voorwerp van een aesthetisch oordeel ook, — „voor-aesthetisch" oordeel, voor de omzichtigen, — waartoe het gevoel zich gewillig leent, zonder zich over zijn „dierlijkheid" veel zorgen te maken. Dit gevoel is niet „onbepaald", en het is even „ideëel" als men zelf wil. Het heeft er niet het minste bezwaar tegen, dat de muzikale vormen autonoom zijn, het vindt „tönend bewegte Formen" wel een aardige uitdrukking, maar heeft het van deze „Formen" overlast, dan dwingt het zijn drager een straatje om te lopen of de lippen te spitsen tot gefluit. Het laat de idee der absolute schoonheid onaangetast, zonder zich het recht te laten ontnemen over muziek te oordeelen óok onder de auspicia van het absoluut leelijke. Dit wat het lot van de drie instanties betreft.

Dit is wat men noemen mag een wending van het probleem tegen

zichzelf! Een in de grond hoogst eenvoudige wending, waarvan de eenvoud ons echter niet het beslissende ervan over het hoofd mag doen zien. Eenvoud valt hier samen met onweerlegbaarheid, en deze onweerlegbaarheid is hoorbaar gecontrapunteerd met een destructieve tegenstem; want zoolang de hier geschetste verhoudingen niet als grondslag der muziekaesthetiek worden aanvaard, hebben zij de strekking de muziekaesthetiek te ondermijnen. Dit gevaar, vagelijk onderkend, mag ertoe hebben bijgedragen, dat al te veel muziekaestheten van de fundamenteele beteekenis van het concrete aesthetische oordeelen niet de minste notitie nemen, erger, dat zij alles doen om die beteekenis bij voorbaat te verkleinen. Een selecteren van „mooie" en „leelijke" maten — c.q. in een en hetzelfde muziekstuk — is hun een gruwel, een aanranding van structureele eenheid en mathematische geslotenheid, van de ondeelbaarheid van Moedertje Muze, de onvergelijkbaarheid van Vadertje Vorm, de onaantastbaarheid van Neefje Norm.

Dit beteekent nu ook weer niet, dat de absolutistisch georiënteerde muziektheorieën zonder eenige beteekenis zijn. Deze beteekenis is en blijft aanzienlijk; maar dan ook enkel en alleen in de wereld van het relatieve, die het absolute zoowel vooronderstelt als dienstbaar aan zich maakt. Zoodra het absolutisme, van boven af ingrijpend, het relatieve en concrete van zijn eigen, onverwisselbaar karakter dreigt te berooven, dienen zijn aanspraken te worden afgewezen. Zulks is bij voorbeeld het geval, wanneer de bescheiden zoeker naar detailschoonheden de eenheid van aesthetische structuur, mathematische vorm of artistieke intentie voor de voeten wordt geworpen. De mathematische vorm, — om mij voorloopig daartoe te bepalen, op deze punten kom ik terug, — onmisbaar als hij zijn mag voor structuur en architectuur van het muzikale kunstwerk, is geen primair aesthetisch gegeven; hij wordt niet geappercipieerd als de muziek zelf, maat voor maat, terwijl het genot, teweeggebracht door het in zich opnemen van sonatevorm, fuga, contrapuntische verwikkelingen, omkeeringen, variaties, en wat dies meer zij, eerder verwant is aan onze positieve reacties op de oplossing van een wiskundeprobleem of op een fraaie schaakpartij dan aan wat men zich doorgaans onder het woord muziekgenot voorstelt. [7]) Toegegeven: de individueele verschillen kunnen dit vraagstuk sterk compliceeren. En, eveneens toegegeven: zoodra het „mathematische genot" zich gaat paren aan het muzikale, is er ook meteen een eenheid ontstaan, één

[7]) Hanslick, l.c.: „Wenn für die Erforschung des physikalischen Teils der Tonkunst die Mathematik einen unentbehrlichen Schlüssel liefert, so möge im fertigen Tonwerk hingegen ihre Bedeutung nicht überschätzt werden."

onsplitsbaar zielkundig phenomeen. Dit verandert evenwel niets aan de ontoelaatbaarheid van het uitspelen van de exacte, synthetische vorm-qualiteiten tegen de primair aesthetische beteekenis van de maten, de fragmenten. Het gaat er toch alleen maar om hoe men muziek in feite hoort, niet hoe men muziek zou moeten hooren volgens theorie zus en abstractie zoo, die meer naar schrijftafel en katheder rieken dan naar toetsenbord en dirigeerstok, — of hoe men muziek zou kúnnen hooren na voorafgaande dressuur in deze of gene richting. Men overwege toch, dat in de meest onberispelijke „vorm" de meest affreuze muziek kan worden geschreven, — al is ook dit weer een probleem op zichzelf, en al stellen het onberispelijke en het affreuze waarschijnlijk wel grenzen aan elkaar, zoodat een vijfstemmige fuga met engvoeringen, omkeeringen, rhythmische veranderingen (zeer gewenscht!), verbreedingen, verkleiningen, kreeften, op het thema van „Ich küsse Ihre Hand, Madame", iets waar Max Reger zijn hand niet voor zou hebben omgedraaid, toch wel óf een iets minder onberispelijke fuga wordt dan de es moll uit *Das Wohltemperierte Klavier I,* óf een iets minder affreuze muzikale „inhoud" blijkt te bezitten dan het origineel, waarmee de zanger Tauber ons destijds aan het goddelijk wezen der muziek deed twijfelen. Het verschil tusschen zuiver muzikale en mathematisch-muzikale appreciatie is het best toe te lichten met behulp van het herhalingsprincipe. In het eerste geval geniet men van de herhaling in hoofdzaak omdat men het de eerste keer zoo mooi vond. Men zit op de herhaling te wachten, niet omdat het „zoo moet", maar omdat men het nog eens wil hooren; oorspronkelijk zal deze behoefte trouwens wel het ontstaan van sonatevorm, rondevorm, etc. in de hand hebben gewerkt. De mathematisch-muzikale geest daarentegen ziet, of hoort, of „denkt" allereerst de sonate, het rondo, — het schema. Wordt dit bevredigend „ingevuld", dan is ook hij bevredigd; zooals hij, omgekeerd, bevredigd kan worden door afwijkingen van het schema, die hij dan voornamelijk ook als „afwijkingen", origineele zijsprongen, pikanterieën, waardeeren zal. Wie zuiver muzikaal reageert hoort hier geen afwijkingen, maar „andere" of „nieuwe" muziek, en als die hem bevalt, is hij blij, zooals hij blij zal zijn over de overeenkomsten met het oude. Het werkelijke muziekgenot laat natuurlijk een combinatie zien van beide reacties, maar met de nadruk toch op de tweede.

F. van der Kooi

MARTELAARSCHAP

— Alles weggeven wat je hebt? (zei ik tegen een pastoor die niet aan de andere kant van mijn bureau zat) en dat wat je weet dat het hoogste en enige is op straat vertellen in het goorste lompenpak dat er te vinden is? Kijk even rond in deze winkelierenstad, dat past er toch niet meer bij, dat is onzinnig!

Toen ging ik aan de andere kant van mijn bureau z'tten en zei als pastoor tegen mezelf die er niet meer zat:

— Ja natuurlijk! Gelijk heb je! Net zo onzinnig als in 't begin van de dertiende eeuw in Assisi!

(Was die even raak! Maar ik ging weer op mijn oude plaats en antwoordde:)

— Legenden-Frans werd tenminste nog uitgejouwd, en dramatisch behandeld door zijn vader. Ga hier op een hoek van 't Leidse Bosje staan om overtuigend armoede en het enig mogelijke geluk te verheerlijken, en wat gebeurt er? Niets! Ze zouden je aankijken als voorheen een Britse ambtenaarsvrouw een fakir-in-trance. Als een stuk ethnologie. Als iemand die volkomen het recht heeft zo te zijn als hij wil, zo te zeggen een erkend existant, maar behorend tot een ander ras, waar ze niets mee te maken hebben. Als een voorfilm. Als een ding op Zondag in een vitrine. Als een meubel. Ten slotte zou er een agent komen en je zachtjes meetronen, niet eens om je op te sluiten, maar om je over te doen aan een gesticht, waar je 't misschien beter zou hebben dan (zelfs zonder armoede) daarbuiten. Heiligworden en boetprediken is tegenwoordig bijna een manier om voor je oude dag te zorgen. De wereld gaat zijn gang. Er gebeuren immers veel groter dingen, van beton, van ijzer, van atoomsplitsing, van milliarden nota's. Ook de agent is helemaal niet kwaad, hij is vaderlijk en zet een fluwelen bas op, alsof hij je geval volkomen begrijpt. Uit z'n krantje zeker.

— Iedere tijd heeft zijn eigen martelaarschap, zei de pastoor nog voordat ik op zijn stoel zat. Ik schoot onmiddellijk weer terug en zei:

— Maar dat beweer ik nu juist dat deze tijd *geen* martelaarschap heeft! Je kunt alleen door 't rooster vallen, in de asbak. Om ongemerkt weggewerkt te worden. Daar is een Dienst voor. Je kunt alleen martelaar zijn voor jezelf. Er zitten geen sociale perspektieven meer in. Tenzij je 't spectaculair aanlegt, maar verdient het dan de naam nog? Op die manier kun je met martelaarschap kapitalist worden. Vooral

wanneer de filmmensen er achter komen. Trouwens, zelfs zeven eeuwen terug, wat had de Heilige Frans er geen moeite mee! Driemaal heeft hij 't geprobeerd, en toen hij ten slotte tegenover zijn verhoopte beulen stond, waren ze hem nog te slim af. De sultan hoorde hem drie dagen geamuseerd aan en stuurde hem toen terug met de woorden: Bid voor mij dat ik het *ware* geloof mag vinden. Die Saracenen waren hun tijd eeuwen vooruit, dat blijkt nu. Of, Frans was toen al achter.

— Het ontbreken van de mogelijkheid tot martelaarschap (zei de pastoor) is niets anders dan de deficiente modus vàn 't martelaarschap.

Toen ging ik maar boven op mijn bureau zitten. De pastoor verdween aan mijn rechterhand, en ikzelf verdween aan mijn linker. De stoelen waren leeg. Ik werd ook leeg. De wereld der voorstelling werd een grijze emulsie en toen ik ook uit die wereld verdwenen was, ging ik mijn kamer uit en de stad in. Naast een trottoir stond een karrepaard als een mammoet van geduld. Ik keek het paard aan en dacht opeens zoiets als: Arm paard. Het paard draaide zijn grote kop onmiddellijk naar mij toe, maar ik week verschrikt uit, want ik had gehoord dat karrepaarden wel eens bijten. Omdat ik moe was nam ik een tram. Een hondje aan een riem stond stil tussen benen door te kijken. Ik keek naar hem en dacht: Arme hond. Het hondje keek op, begon van voren naar achteren te kwispelen en te trippelen, zijn tongetje likte van links naar rechts, en hij rekte zich aan zijn riem met een intens verlangen in zijn dromerige ogen. Ik wou even zijn kop aanraken, om hem stilletjes iets te zeggen en hem daarna „verlof te geven" weer naar zijn baas terug te keren, maar de conducteur was mij voor en speelde met hem als met een sjoelbak. Later, weer aan de wandel, liep ik recht op een reusachtige agent af, die een magnifiek-zittende uniform en pet droeg. Ik dacht: Arme agent. Maar de agent keek me even aan en strekte toen een vlakke hand uit om me te wijzen hoe ik circuleren moest en dat bleek te zijn net als alle anderen. Daarna kwam ik een jonge platina blonde tegen in een opvallend chic mantelpakje. Op haar kapsel droeg ze een opengewerkt kapje van verliefde lancetvisjes. Haar gezicht had de ivoorgouden teint van een perzikdonzige, pas opgegraven schedel. Haar hakjes hamerden stuitend op het aambeeld van de sonore trottoirtegels. Het trottoir jubelde droogjes als de xylophoon van een gamelan en gongslagen bromden rhythmisch in het hart der wereld. Boven haar enkels bewoog ze zich als een wandelende appelboom in bloei waar de wind in speelt. Ik dacht: Arme vrouw-zonder-smarten. Toen keek ook zij mij een ogenblik aan, maar zag dadelijk weer een andere kant uit, alsof daar eigenlijk iets moest

opduiken waar ze belang bij had. Haar blik had de onbewogen saffierflonkering van reptielenogen. Toen dacht ik: Misschien ben ik unfair zonder het te bedoelen; misschien zijn alleen dieren arm; als ik eens dacht dat alle mensen rijk waren? Ik bedoelde hiermee de tegenstelling van het woord „arm" zoals ik *dit* bedoeld had, maar weet men ooit wat men eigenlijk bedoelt? Met het woord „rijk" ging het helemaal niet, ik werd niet eens meer aangekeken, zelfs niet door een koninklijke raskater die in een étalage zat, en die onafgewend langs mijn rechterarm in de straat bleef staren. Toen nam ik zelf ook niets meer waar en ging naar huis.

Ik moest weer een tram nemen want ik was vrij ver afgedwaald, maar ik zag niets meer. De wereld leek verkorreld als een ets met eeuwenoude waterschade en ik dacht: Dit is nu mijn wereld, eigenlijk heb ik opgehouden te zien. Thuis ging ik weer op mijn bureau zitten in de grijze emulsie. Opeens doken allerlei beelden in mij op, in een langzame statige reeks. Alles wat ik niet gezien had zag ik nu pas. Daar was de werkman op het achterbalkon, die deed of hij niets merkte toen een dikke mevrouw op zijn voet stond, en die, pas toen zij er eindelijk afstapte, nog steeds bedaard door de achterruit kijkend, zijn voet iets terugnam, ongemerkt, om vooral niemand te beledigen. Hierbij sloten zich andere beelden aan, die op een zonderling niet-te-bedenken manier iets met elkaar gemeen hadden, en ten slotte kreeg ik het gevoel van een wijd dragen buiten mij om, waarop ik ongeveer als een kurk nauwelijks meer dobberde. En het jongetje binnen in de tram, dat tegen de knie van een oudere dame zo stil stond te kijken. Toen er naast haar een plaats vrij kwam, zei hij tegen me: meneer u kunt zitten. Maar de dame zei tegen hem nee die mevrouw moet gaan zitten en leerde hem de gebruikelijke erecode van het laten-zitten, vrolijk lachend doceerde ze: En voor jou ziet het er helemaal slecht uit: eerst komen de dames dan de heren dan de kleine meisjes en dan kom jij pas aan de beurt! Het jongetje nam dit alles zwijgend en ernstig in zich op en keek door het raam. Toen zag hij met zijn blauwe ogen naar mij op en glimlachte even, zoals alleen jongetjes van een jaar of zes kunnen glimlachen, een lief traditioneel familie-glimlachje zo maar weggeschonken over een blijvende ernst, maar toch niet altijd, en ook niet onecht want schijn en wezen zijn op die leeftijd nog identiek, en alles wat later begrepen of onbegrepen kan worden ligt reeds rustig en met-rust-gelaten als een kring van speelgoed om het in-rust-zijn middenin, daarom begrijpen jongetjes eigenlijk alles zonder zich om het begrijpen te bekommeren, ze zijn nog elders en toch nemen ze het nabije aan als een alles-wat-bestaat...

J. Kruithof

POLITIEK EN TOEKOMST

De toekomst

De werkelijkheid, omvattende mens, maatschappij en natuur, is geen statische, blijvende realiteit, maar bezit een dynamisch, wisselend karakter. Wat vandaag is, zal morgen niet meer zijn en hetgeen nu niet bestaat, zal in de toekomst werkelijkheid worden. Het heden is slechts een momentane schakel in de grote stroom van verleden en toekomst. Alles wordt voortgestuwd naar een nieuwe realiteit, alles ontwikkelt zich tot andere verhoudingen.

In verband met de toekomst geldt het volgende beginsel: iets zal zijn of zal niet zijn. Een derde oplossing is er niet. Wat nu bestaat zal dan òf nog bestaan, òf verdwenen zijn. Maar deze dwingende dualiteit, dit uitsluiten van iedere oplossing, gelegen tussen de tegenstrijdige begrippen zijn en niet-zijn, gaat enkel op wanneer men de toekomst opvat als reële en actuele werkelijkheid: eenmaal dat de toekomst heden zal zijn, zal dit principe van uitgesloten derde gelden.

Als we de toekomst zien als toekomst, d.w.z. als nog niet gerealiseerde werkelijkheid, geldt het principe niet. Met de begripsparen zijn en niet-zijn kan de toekomst niet vastgelegd worden, daar deze, gezien vanuit het heden, allesbehalve vaststaat. Inderdaad, iets zal misschien zijn, misschien niet zijn. Beide het zijn en het niet-zijn kunnen werkelijkheid worden of, anders gezegd, de tusseninliggende mogelijkheid speelt een rol.

De toekomst kan niet volledig gelijkgesteld worden met het begrip mogelijkheid. Men moet een onderscheid maken:

a. De toekomst als *noodzakelijkheid.* Bepaalde verschijnselen, die zich later zullen voordoen, kunnen we voorzien omdat ze nu reeds vaststaan. Ze zijn het noodzakelijk gevolg van antecedenten uit het verleden. De ervaring leert dat het gebeuren in de natuur en de maatschappij ten dele onderworpen is aan vaste wetten, geldend voor verleden, heden en toekomst. De ontwikkeling van de wereld wordt gelimiteerd door konstanten (b.v. de sterfelijkheid der levende wezens, de afhankelijkheid van de geest van de materie, enz.).

De wetmatigheid is niet overal even volstrekt. Men onderscheidt diverse graden van noodzakelijkheid alnaargelang de natuur der voor-

werpen, wat leidt tot verschillende graden van zekerheid aangaande de toekomst van bepaalde verschijnselen.

b. De toekomst als *onmogelijkheid.* Dezelfde beschouwingen gelden eveneens in negatieve zin. Tegenover de zekerheid staat de onmogelijkheid. We kunnen ten dele weten wat niet zal geschieden. De realiteit van morgen wordt begrensd door het onmogelijke, datgene, wat niet zal bestaan omdat het niet kan gebeuren. Ook in dit verband moeten verschillende graden onderscheiden worden: er is een volstrekte onmogelijkheid, een relatieve onmogelijkheid, enz.

c. De toekomst als *mogelijkheid.* De toekomst is dus voor een deel positief bepaald door hetgeen zeker zal gebeuren, voor een deel negatief gedetermineerd door hetgeen niet kan voorvallen. Tussen het zijn en het niet-zijn is er plaats voor verschillende realiteiten. Dit is het terrein van het mogelijke, van datgene wat tussen het noodzakelijke en het onmogelijke ligt. De mogelijkheid is de toekomst voorzover die niet kan voorspeld worden.

Is de bestaande marge van onzekerheid betreffende de toekomst te wijten aan het feit, dat onze kennis op dit punt tekort schiet, of is het veeleer zo, dat de komende evolutie niet vaststaat? Weten we niet hoe de werkelijkheid zich zal ontwikkelen of is die zelf nog niet zeker? Beide stellingen bevatten waarheid: de onzekerheid aangaande de toekomst is gedeeltelijk te wijten aan onze onkunde, gedeeltelijk aan het onberekenbare van de realiteit zelf. Als onze onwetendheid zou ophouden te bestaan zou er toch nog onzekerheid blijven. Er zijn geen gronden aanwezig om een volstrekt determinisme als in overeenstemming met de werkelijkheid te aanvaarden, hoewel het begrip vrijheid met voorzichtigheid moet gebruikt worden.

De toekomst bezit verschillende graden van realiteit, naargelang de *aard* van het beschouwde fenomeen en de *afstand* tot het heden. Wat veraf gelegen is, kan in veel gevallen moeilijker bepaald worden dan de onmiddellijke toekomst, met tal van reeds duidelijk zichtbare draden aan de huidige realiteit verbonden. De natuur van het object en de afstand tot het heden leiden zo tot verschillende graden van mogelijkheid, gaande van bijna volledige zekerheid, waarschijnlijkheid (positieve begrippen) over onwaarschijnlijkheid tot nagenoeg volstrekte onmogelijkheid (negatieve begrippen).

Mens en mogelijkheid

1. *Hoop, vrees en onverschilligheid*

De toekomst omvat het bepaalde en het onbepaalde. Het eerste geeft ons een zeker houvast over hetgeen mens en maatschappij te wachten en niet te wachten staan. Het tweede brengt echter twijfel, spanning en bevat bijgevolg redenen tot discussie. Over de betekenis en de essentie van heden en verleden bestaat er ongetwijfeld onenigheid onder de mensen, maar toch niet in die mate als over de mogelijkheden van de toekomst. We kunnen niet met zekerheid voorspellen, waar we zullen terecht komen en deze twijfel schept diepgaande meningsverschillen.

De toekomst kan de mens persoonlijk alles of niets brengen. Er zijn optimisten, die uit de onzekerheid alle hoop putten en het onbekende gelijkstellen met het gunstige. De pessimisten daarentegen zien in het mogelijke het ongunstige. Nog anderen, neutralisten, weigeren over de toekomst uitspraak te doen en prediken passieve berusting. Het onbekende dwingt de mens tot één van die drie houdingen: men is hoopvol, koestert vrees of laat zich leiden door een onverschillig fatalisme.

Waarom eigenlijk vrees voor de toekomst? Omdat het actuele, waaraan men gehecht is, kan verdwijnen. De toekomst is in staat om het bestaande in een niet-zijnde om te toveren en hetgeen niet is en best gemist kan worden te voorschijn te roepen. De meest vreesaanjagende tegenstelling ligt echter niet tussen „het zijn" en „het niet-zijn", maar tussen het „ik ben" en het „ik ben niet". De dag van morgen kan ons eigen bestaan vernietigen. Vrees voor de toekomst betekent in de diepste grond angst voor de dood. Niet ik, maar het toekomstige onbekende beschikt over mijn leven. En deze vrees remt, ja verlamt soms het handelen.

Het tegenovergestelde is evenzeer mogelijk: de onzekere toekomst biedt hoop en verwachting. Hetgeen thans ontbreekt zal later misschien werkelijkheid worden. Wat ons nu terneer drukt, zal morgen misschien uit de weg geruimd zijn. Het onbekende, dat de verwachting voedt, kan het handelen stimuleren.

2. *Denken en geloven, wetenschap en godsdienst*

Vrees, hoop en onverschilligheid, hoe belangrijk ook, zijn niet de enige factoren. De mens weigert slaaf te worden van zijn gevoelens en poogt de toekomst op een objectieve wijze vast te leggen, om zich doel-

treffend te wapenen tegen de naderende gebeurtenissen. Om zijn handelen te leiden tracht hij te *denken.*

De eerste en belangrijkste functie van dit denken is het handelen te richten voor de toekomst. De daden van de mens liggen steeds in het begrensde vlak van het heden. Daarbuiten op een rechtstreekse wijze ageren kan hij niet. Het denken daarentegen kan zich, uit vaststaande elementen, die bestaan of bestaan hebben, een toekomstbeeld vormen, dat, betrouwbaarder dan de wisselende en vaak ongefundeerde gevoelens, als leiddraad kan dienen voor het willen.

Het denken staat in dienst van het handelen, ja, kan zelfs bestempeld worden als een indirect handelen in de toekomst. De theorie van het denken om het denken is, zoals de leuze l'art pour l'art, onaanvaardbaar, omdat het denken in zichzelf doel noch zin bezit. Het kan zich in een ontwikkelde beschaving wel verwijderen van de tastbare werkelijkheid, van het onmiddellijke ingrijpen en het directe nut, maar moet toch, om zinvol te blijven, telkens teruggrijpen naar het reële. Het extreme speculatieve beschouwen, als vlucht uit de realiteit, is gedoemd tot steriliteit.

Dank zij het menselijk denkvermogen zijn twee aspecten van de toekomst, hetgeen noodzakelijk moet gebeuren en wat onmogelijk kan geschieden het voorwerp geworden van een zeker weten. Maar het denken streeft naar meer en wil alle onzekerheid uitschakelen. Zo wordt de mogelijkheid omgezet in begrippen als waarschijnlijkheid en onwaarschijnlijkheid. Er blijft echter een weerbarstige rest over, die zich niet duidelijk laat voorzien.

Het objectieve, onpartijdige denken aanvaardt deze resterende mogelijkheid als onzekerheid. Maar vele mensen, die het aan geestelijke moed of inzicht ontbreekt, kunnen zich met deze houding niet verzoenen. Zij wensen op alle grote vragen een antwoord en doen hiervoor beroep op het geloof. Object van dit geloof is dus niet de zekerheid of de onmogelijkheid, maar de mogelijkheid.

In verband met het geloof dienen twee vormen onderscheiden te worden:

— *het geloof, dat zich voordoet als geloof.* Als ik zeg: „ik geloof dat het zal gaan regenen" neem ik de onzekerheid van mijn uitspraak aan en aanvaard dus de mogelijkheid als mogelijkheid.

— *het geloof, dat zich voordoet als zeker weten.* Dit geloof is een onmiddellijk aanvaarden van door de rede niet te controleren waarheden en als zodanig tegengesteld aan het rationele weten. Het zet de onzekere elementen om tot zekere, zonder hierbij te steunen op

wetenschappelijk aanvaardbare grondslagen en is, paradoxaal uitgedrukt, een zeker weten van het onzekere, een kennen van het onbekende.

De tegenstelling tussen kennen en geloven doet zich op maatschappelijk plan voor onder de gedaante van de antithese tussen wetenschap en godsdienst. De wetenschap steunt op de ervaring en het rationele denken, de godsdienst op het geloof. Beide pogen het terrein van de toekomst te beheersen: de wetenschap, bescheidener, gaat slechts stap voor stap vooruit en schrikt er niet voor terug, daar waar zekerheid nog uitgesloten is, een vacuum te laten bestaan. De godsdienst daarentegen duldt geen twijfel en lost zelfs het meest complexe op. Of, om weer een paradox te gebruiken: de wetenschap aanvaardt geen mysteries, behalve het mysterie van de toekomst, de godsdienst — met name de christelijke — verdedigt het mysterie, maar duldt geen mysterieuze toekomst.

Politiek en toekomst

De politiek kan bepaald worden als het algemene maatschappelijke beleid, de supervisie van het economische, sociale, culturele en wetenschappelijke leven door de uitoefening — al of niet gescheiden — van de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht. Hoofdtaak is het *leiden, uitgaande van de reële toestanden, van de aanwezige krachten in een bepaalde richting* (hogere welvaart, rechtvaardiger verdeling van de nationale rijkdom, betere verhouding tussen de diverse volkslagen, enz.) door het opleggen van wetten, reglementen en besluiten.

In verband hiermee dienen volgende punten aangestipt te worden:

1. Iedere politieke actie steunt op een zeker gezag, een *reële macht.* De mate waarin deze macht geconcentreerd is in handen van centrale lichamen hangt af van de staatsstructuur. In een liberaal staatsbestel wordt veel, dat betrekking heeft met het politiek beleid, overgelaten aan het privaat initiatief. In een dirigistisch staatsstelsel is de centralisatie sterker en in sommige staten is de politiek in letterlijke zin gelijk aan de supervisie van al wat gebeurt.

2. Iedere politiek moet *rekening houden met de bestaande maatschappelijke krachten.* Een maatschappij besturen betekent een levend geheel leiden. De onderdanen kunnen meewerken, kunnen zich ook verzetten tegen bepaalde stelregels. De actie van de massa kan gestimuleerd of geremd worden. Een reële, dynamische politiek steunt op de actieve medewerking van de diverse sociale lagen. Om deze colla-

boratie in het leven te roepen en in stand te houden moeten de politieke leiders rekening houden met die fundamentele menselijke behoeften en tendenzen, die niet mogen onderdrukt worden, op straffe van zelf door de massa beroofd te worden van de politieke macht. Een revolutie — we zeggen niet een staatsgreep — is het gevolg van een stelselmatig verwaarlozen der essentiële belangen van een aanzienlijk of machtig bevolkingsdeel.

Iedere efficiënte politiek moet rekening houden met de bestaande toestanden. Uitgangspunt dient de realiteit van heden te zijn. Het te verwezenlijken programma moet aansluiten bij de huidige mogelijkheden. Een politiek, die schermt met idealen zonder de reële noden erbij te betrekken, is gedoemd tot mislukken.

3. Politiek bezit uiteraard een dynamisch karakter, ze betekent *leiden in een bepaalde richting.* Maar hoe de massa meekrijgen voor een doeltreffende actie? Deze kan slechts gewonnen worden door het voorspiegelen van toekomstige voordelen, door het opwekken van gevoelens van verwachting. Vandaar dat de politici gebruik maken van:

— Reële beloften voor de onmiddellijke toekomst. Reëel in die zin dat ze moeten gesteund zijn op daden, vroegere beloften, die vervuld werden, omdat de massa dan redenen heeft aan te nemen, dat ook de nieuwe beloften werkelijkheid zullen worden.

— Beloften voor de naaste toekomst alleen zijn onvoldoende. Belangrijke verwezenlijkingen vergen tijd en geduld. Om een politiek op lange termijn te kunnen voeren, moet de steun van de massa min of meer permanent blijven. Onmiddellijke voordelen volstaan dan niet. Een veelbelovend program met betrekking tot de verder verwijderde toekomst is nodig om de tegenslagen, die zich onvermijdelijk zullen voordoen en die de actie van de massa remmen, te neutraliseren. De massa zal slechts in het gareel blijven, indien ze, ondanks tegenspoed, gelooft in een betere toekomst.

Een doeltreffende politiek heeft dus een duidelijk toekomstbeeld nodig. Voor de politici behoudt dit beeld het karakter van een ideaal: het zou moeten verwezenlijkt worden (*toekomst blijft mogelijkheid*). Voor de massa wordt dit toekomstbeeld echter voorgesteld als datgene wat gerealiseerd zal worden (*toekomst wordt zekerheid*). We hebben het belang van het geloof op individueel terrein al aangestipt. Een ambitieus mens, wiens streven gebaseerd is op het geloof dat zijn verlangens zeker werkelijkheid zullen worden, kan bergen verzetten. Hetzelfde geldt nog meer op sociaal terrein. De massa mag niet twijfelen, maar moet geloven, want zekerheid stimuleert meer dan

mogelijkheid. Hoe beloftevoller de toekomst afgeschilderd wordt, des te meer aantrekkingskracht er van zal uitgaan. Iedere politiek moet gebruik maken van het wapen der propaganda.

Het toekomstbeeld wordt ideologie, doctrine genoemd. Een doctrine veronderstelt discipline, onderwerping aan één enkel gezichtspunt. De politiek verdraagt geen oneindige verscheidenheid van opinies, omdat dit het collectieve handelen gevaarlijk zou versnipperen en richtingloos maken. Een gezamenlijke actie vereist een gemeenschappelijke visie aangaande de toekomst.

We hebben beklemtoond dat de theorie van het denken om het denken onjuist is. Dit houdt o.m. ook in dat de ideologie geen systeem is van interessante bespiegelingen, ontworpen door ontwikkelde lieden, die willen uitmaken wat de essentie is van de werkelijkheid, maar een doeltreffende gids voor het collectieve handelen. Al te vaak wordt dit practisch nut van de theorie — als sociaal bindmiddel en sociale stimulans — over het hoofd gezien.

De politieke ideologie doet uitspraak over dingen, die in de toekomst liggen en bevat daardoor onzekerheden. Vandaar dat ze nooit volkomen wetenschappelijk is. De wetenschap baseert haar besluiten op reële vaststellingen en waagt zich niet aan onzekere voorspellingen. Ze is zeer voorzichtig in het uitbrengen van vaststaande conclusies en aanvaardt beide, het zekere en het onzekere. De ideologie daarentegen aanvaardt slechts het zekere.

De politieke doctrine is een synthese van feitenkennis en toekomstverwachting, van kennen en geloven. Ze is wel onderscheiden, maar niet onafhankelijk van de wetenschap. Het exacte onderzoek der feiten beïnvloedt de politieke gedachte. Deze moet met de resultaten der wetenschap rekening houden. De evolutie der concrete gebeurtenissen en de daarmee gepaard gaande ontwikkeling van de wetenschappelijke conclusies kunnen, in het extreme geval, aan de politieke ideologie zelfs alle gezag ontnemen.

De Huidige Situatie

Laten we nu de theorie terzijde om na te gaan hoe de toestand zich in de praktijk, niet in dit of dat land, maar op wereldplan voordoet. Hoe staan de drie belangrijke richtingen van onze tijd, namelijk het Christendom, het Communisme en de Sociaaldemocratie, tegenover het vraagstuk van de toekomst?

Voor het *Christendom* zijn twee trekken typisch:

1. Een groot *optimisme,* dat zijn kracht put uit het geloof in het eeuwige leven. Principieel is door Christus' opstanding de dood, wortel van alle onzekerheid en angst, overwonnen. Het overlijden van de gelovige is slechts schijn, in werkelijkheid wacht hem de eeuwigheid. Deze zekerheid is een geweldige stimulans voor de christen. Geen enkele tegenslag is groot genoeg om hem te ontmoedigen. Wat er ook gebeure, de toekomst brengt hem het volkomen geluk, zijn vijanden de volledige ondergang.

2. De sterke nadruk, die gelegd wordt op de *tegenstelling tussen de twee levens* van de christen. Dit aardse leven en deze tijdelijke wereld zijn niet beslissend, maar slechts een voorbereiding voor het komende paradijs. Ons aller oog moet gericht zijn op het hiernamaals, waar al hetgeen hier gebeurt vergolden en vergoed zal worden. Het Christendom ziet alle problemen niet in dit, maar in het latere leven opgelost. Het streeft niet naar een aards paradijs. Zonder dat wij er ons voor zullen moeten inspannen, zal alles later, in de verre toekomst, in orde komen.

Het Christendom beschikt over grote troeven. Het wekt veel hoop en lost, zonder ook maar één hand te moeten uitsteken, alle bestaande problemen op door te verwijzen naar de ideale toekomst. Maar dit is op zichzelf onvoldoende: de massa moet deze leer nog aanvaarden. Dit is de grote moeilijkheid. De christelijke theorie lost alles wel op, maar is als zodanig absurd en onaanvaardbaar voor het redelijke denken en het gezond verstand. De grote vijand voor de kerk is de wetenschap, welke aanzet tot onderzoek, niet tot geloof. Met de verstandelijke ontwikkeling van de massa gaat een dalende invloed van de kerk gepaard.

En het *Communisme?* Ook daarin zijn, met betrekking tot de toekomst, twee trekken typisch:

1. Een onstuimig *optimisme.* De evolutie van onze wereld leidt onvermijdelijk naar de overwinning van het communisme. Of men wil of niet, het staat vast dat de communisten de zegepraal zullen behalen. Het enige wat de mens kan doen, is dit proces remmen of versnellen. Aan de richting van de evolutie valt niets te wijzigen.

2. Er bestaat een duidelijke *tegenstelling tussen twee werelden:* deze van vandaag, die een overgangsstadium is, en deze van de toekomst, welke een einde zal maken aan alle wantoestanden. De communisten aanvaarden geen hiernamaals. Toch, en dit is belangrijk, vinden we in hun doctrine dezelfde scherpe tegenstelling tussen het heden en de toekomst als in het Christendom. De toekomst, opgevat

als vergelding en vergoeding van heden en verleden, zal de oplossing voor onze moeilijkheden brengen. Het is dan ook niet toevallig dat het Communisme zijn aanhangers vooral vindt bij mensen, die weinig bezitten en alles van de toekomst verwachten. Zijn grote vijand is niet de wetenschap, maar het privaat bezit, dat behoudsgezindheid kweekt.

Beide, Christenen en Communisten, geloven dat de toekomst hen gelijk zal geven. Eerstgenoemden leggen echter vooral de nadruk op het gelovig vertrouwen in de toekomst, op de lijdelijke onderwerping dus, terwijl de communisten veel meer de noodzaak van het handelen beklemtonen. Dat het realiseren van de idealen deze laatsten nauwer aan het hart ligt dan de christenen is begrijpelijk als men bedenkt dat zij zèlf hun toekomst moeten bouwen (want als ze dit nalaten, gooien ze hun eigen ruiten in) terwijl de christenen dit in niet geringe mate aan hun God kunnen overlaten.

Men overdrijve hier echter niet. Zonder iets te verwezenlijken kan niemand een schitterende toekomst prediken. Ieder idealisme, ook het christelijke, moet op praktische verwezenlijkingen in dit leven kunnen wijzen om aanvaardbaar te blijven. Ook het Christendom moet in deze wereld actie voeren om de massa te blijven boeien en haar geloof te bestendigen. Maar deze actie, in vooruitstrevende zin althans, wordt geremd door de zware last van de traditie — voor vele christenen bijna de absolute waarheid — en het feit dat het Christendom al te lang gecollaboreerd heeft en nog samenwerkt met de heersende klassen, wat de poging tot concretisatie van het ideaal uiteraard niet ten goede is gekomen. Het Christendom wordt dus langs twee kanten aangevallen: door de wetenschap, die zijn theoretische stellingen ondermijnt en door de praktijk, welke de zwakheid van zijn streven doet uitkomen. De reële toekomst ziet er voor het Christendom niet rooskleurig uit omdat a) zijn toekomstbeeld utopisch is, b) zijn dagelijks streven niet geïnspireerd blijkt door dit toekomstbeeld. In dit opzicht is de positie van het Communisme ongetwijfeld sterker, vermits zijn voorspellingen, althans ten dele, in vervulling zijn gegaan.

En het *Socialisme?* Zijn positie ligt tussen het Christendom en het Communisme. Het aanvaardt geen hiernamaals, sluit de tussenkomst van een God uit (niet overal, maar toch wel in grote mate), maar verwacht anderzijds ook minder van de toekomst op deze wereld dan de communisten. De socialisten reppen weinig over de verre toekomst, over het uiteindelijk doel van hun actie omdat hun visie minder kans tot slagen heeft. Dat komt in de eerste plaats omdat ze een centrumpositie innemen: door de scherpe tegenstellingen tussen rechtse chris-

tenen en linkse communisten worden ze enigszins in het nauw gedreven. Zoals meermaals met centrum-richtingen het geval is, moeten zij schipperen, kunnen zij geen rechtlijnige politiek, onafhankelijk van rechts en links, voeren. Langs alle kanten tegengewerkt, moeten zij hetzij met de kapitalisten hetzij met de communisten samenwerken om iets van hun programma te verwezenlijken, d.w.z. moeten zij verzaken aan een snel in praktijk brengen van hun theorie.

Het is dus niet te verwonderen dat bij de socialisten minder hoop op een uiteindelijke verwezenlijking van hun idealen leeft. Door de ervaring ontgoocheld, durven zij geen schitterende toekomst van de maatschappen te prediken daar hun macht om de wensen in werkelijkheid om te zetten ontoereikend is.

Daarom is er in het hedendaagse socialisme, op wereldplan gezien, zo weinig sprake van doctrine. Vandaar ook een nadruk leggen op de onmiddellijke praktijk, een azen op directe verwezenlijkingen om de massa toch maar vast te kunnen houden. Er zijn wel socialisten, die de noodzaak van een hernieuwde doctrine beklemtonen, maar ze preken in de woestijn. Aan een echte doctrine, d.w.z. een aanvalsplan voor de toekomst in de brede zin van het woord, waarvan men gelooft dat het zal verwezenlijkt worden, kunnen de socialisten niet denken.

Het is de vraag of deze ontwikkeling naar het practicisme geen zwakte is.

D. M. G. Koch

HERINNERINGEN UIT EEN INDISCHE GEVANGENIS

In November 1923 werd ik opgesloten in een cel van de gevangenis te Soerabaia. Ik was destijds hoofdredacteur van *De Indische Courant* en was me te buiten gegaan aan een verwijt aan het adres der Ned.-Indische regering, dat een delict opleverde.

Op 9 Mei tevoren was een staking van spoorwegpersoneel uitgebroken, geproclameerd door de Vereniging van Spoor- en Tramwegpersoneel. De aanleiding daartoe — niet de oorzaak ervan — was de arrestatie van Semaoen, de voorzitter der vereniging. De oorzaak was de bezuinigingspolitiek der regering-Fock, die tot ingrijpende verlaging van salarissen en lonen geleid had. Semaoen had tegen deze politiek fel geageerd, en Nederlandse bladen in Indië drongen er op aan dat hij geïnterneerd zou worden. Toen verklaarde de V.S.T.P. dat de arbeid zou worden neergelegd wanneer Semaoen gevangen genomen zou worden. Dit gebeurde op 8 Mei wegens een spreekdelict dat hij op een der eerste dagen van April te Tegal begaan heette te hebben en dat toen geen motief tot ingrijpen opgeleverd had.

De verbittering onder het spoorwegpersoneel was zo hevig, dat een staking kon worden verwacht. Zou zij uitbreken in de maanden Juli-Augustus, de periode van druk suikervervoer met het oog op de afscheep van het product, dan zou zij voor het bedrijfsleven ernstige gevolgen kunnen hebben. Zij brak uit op een tijdstip waarop zij betrekkelijk weinig schade kon berokkenen, terwijl zij gelegenheid zou geven tot ontslag van overtollig personeel en bezuiniging op de uitgaven.

De in onervarenheid door de V.S.T.P. afgelegde verklaring dat gestaakt zou worden wanneer Semaoen gevangen genomen zou worden, was voor de regering „gefundenes Fressen". Zij kon in de Volksraad laten betogen, dat de vakvereniging pressie op het uitvoerend gezag had willen uitoefenen en er dus sprake was van een „politieke" actie. Met de verbittering over deze lage salarissen en lonen, waaraan maandenlang uiting gegeven was, behoefde zij bij de verdediging van haar beleid dus geen rekening te houden, naar zij meende. Het was een „misdadige woeling", waaraan met harde hand een eind gemaakt moest worden. De stakers hadden het gezag willen verplaatsen, en dat was een revolutiepoging geweest.

In de courant besprak ik de actie uitvoerig, en ik beschuldigde de regering ervan de staking te hebben uitgelokt om te voorkomen dat

deze enige maanden later, tijdens de drukke suikerafscheep, uitbreken zou.

Een justitiële vervolging kon toen niet uitblijven. Ze was me welkom, omdat ze me gelegenheid zou geven, in een verdedigingsrede geheel het beleid der regering ten aanzien van de inheemse vakbeweging uitvoerig te bespreken, terwijl ik dingen zou kunnen zeggen die ik in de courant niet zou kunnen schrijven zonder een vervolging wegens persdelict te riskeren, en die ik in het verslag van een openbare rechtszitting wèl zou kunnen afdrukken.

Dat ik door de raad van justitie veroordeeld zou worden was een uitgemaakte zaak. Mijn verdediging, die ik op schrift had gesteld, nam een uur in beslag. Na enig geharrewar met de ambtenaar van het openbaar ministerie, die me verweet de gelegenheid misbruikt te hebben door een politieke redevoering te houden, werd een gevangenisstraf van drie dagen tegen me geëist. Een week later kwam de uitspraak, conform de eis, en dit vonnis werd in hoger beroep door het hoogge-rechtshof te Batavia bekrachtigd. Het hof had, naar ik later vernam, overwogen dat een geldboete door de administratie van de *Ind. Crt* betaald zou worden, en „de heer Koch het nu maar eens aan den lijve moest voelen".

Ik zou dus niet aan opsluiting ontkomen.

Wat toen volgde zou stof gegeven hebben voor een kluchtspel.

Ik kreeg bezoek van een deurwaarder, die me naar de gevangenis zou moeten brengen. Hij vroeg me, wanneer ik bij voorkeur zou willen „zitten"; hij zou dan met mijn wensen rekening houden. Ik antwoordde, dat de mail voor de courant op Zondag ontvangen werd, die dan des Maandags bewerkt moest worden, zodat het me het best schikken zou, van Dinsdag tot en met Vrijdag te worden opgesloten. De deurwaarder beloofde, me dan op de eerstvolgende Dinsdagmorgen om half acht te zullen komen halen.

Hij kwam op het afgesproken uur met een mooie luxe-wagen; de „schande" van transport in een gevangeniswagen werd me bespaard. De dag tevoren waren mijn vrouw en ik bij de gevangenisdirecteur, de heer De V., een gepensionneerd onderluitenant van het Indische leger, op bezoek gegaan om kennis te maken. Hij maakte de indruk van een gemoedelijk, eerlijk, rechtschapen man, wien de practijk van zijn werkkring geleerd had dat op ieder die door de rechter gevonnist en opgesloten was, tien anderen in vrijheid rondliepen die, naar dezelfde maatstaven beoordeeld, opsluiting zouden verdienen.

De heer De V. beloofde me, me te zullen opsluiten bij de „mannen

van standing". Op mijn verbaasde vraag of men die in de gevangenis ook had, deelde hij mede dat er twee blokken met Europese gevangenen waren. In het ene waar landlopers, gewezen fuseliers en matrozen opgesloten waren was er doorlopend ruzie; de kerels bestalen en bevochten elkaar. Daar hoorde ik, naar zijn schatting, niet tussen.

Deze kennismaking beloofde veel.

De volgende dag kreeg ik dan een cel in het blok met de „mannen van standing". Dit was een deel van de gevangenis met zestien betonnen kamertjes, omgeven door een hoge muur, waarin een stevig ijzeren hek. De gevangenis lag in de Werfstraat, in de benedenstad van Soerabaia, een malaria-oord. In de cel, waar de gehele dag de zon op brandde, was het smoorheet. Zij had drie muren zonder enige opening, terwijl in de vierde muur een deur en een getralied raam aangebracht waren. Die deur werd des avonds om zes uur door een cipier met een grote sleutel gesloten, zodat men dan de indruk kreeg, werkelijk achter de tralies te zitten. Des morgens om zes uur ging de deur weer open en dan was conversatie met de medegevangenen mogelijk, voorzover ze niet op het gevangenisbureau tewerk gesteld waren.

In de cel was een houten brits, en des avonds werd me een strozak gebracht. Alle leden van het Europese gevangenispersoneel waren lezer van de *Ind. Courant* en het was duidelijk dat ze me met een zekere onderscheiding behandelden. Zo kreeg ik niet een reeds gebruikte, doch een gloednieuwe strozak, die me aan mijn militaire diensttijd in Nederland herinnerde: zo'n pas gevulde strozak was een harde cylinder, die eerst na een week redelijk bruikbaar was. Maar een week werd me niet gegund: deze cel zou me slechts drie dagen herbergen. Van slapen kwam dan ook niet veel. Het veiligst was, op mijn rug of mijn buik te gaan liggen, met een been afhangende aan elke kant om te voorkomen dat ik buiten boord zou vallen. Er was een z.g. klamboe gantoeng, van stof die zeker geen muskiet zou doorlaten, maar de warmte zorgvuldig opsloot, zodat wie eronder lag het te kwaad kreeg met een ondraaglijke hitte. Maar men had geen keus: wie de klamboe niet spande werd opgegeten door de muskieten.

In de cel stonden verder een ruw-houten tafel, een bank zonder leuning en een stilletje met zinken pot, welker stank de hele dag de atmosfeer verpestte en de sigaret onmisbaar maakte. Ik had enkele boeken mee mogen nemen en las wanneer ik niet met medegevangenen een praatje maakte.

In de andere cellen van het blok was een bont gezelschap bijeengebracht. Naast me zat een gewezen controleur van het binnenlands

bestuur, die op beschuldiging van fraude preventief gesteld was. Verder zaten er: de gewezen administrateur van een coöperatie van S.S.-personeel, die zich te sterk aangetrokken had gevoeld tot de inhoud van de kas; een handelsman die een wissel vervalst had; een Chinese handelsman die tot vier jaar veroordeeld was wegens vervalsing van wissels, me bezwoer dat hij onschuldig was, maar er bij voegde dat de justitie hem door een zeer nauwkeurig en deskundig onderzoek de weg gewezen had die hij na zijn gevangenisjaren met profijt zou kunnen volgen. Merkwaardig was trouwens, dat ze allen, wanneer het gesprek op de motieven tot hun arrestatie en veroordeling kwam, in blijkbaar grote ernst verzekerden, eigenlijk onschuldig te zijn, doch door een ongelukkige samenloop van omstandigheden achter de tralies te zijn geraakt. Dat scheen een compensatie van minderwaardigheidsgevoelens te zijn; zo hielden ze de moed er nog wat in.

Van de gewezen administrateur van de Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Soerabaia, een Indo-Europeaan wiens leeftijd ik op circa zestig jaar schatte, kreeg ik een wonderlijk verhaal, waarin hij in zijn morele nood zelf scheen te geloven. Hij had een bedrag van ruim een ton verduisterd. Hij ontkende niet, dat dit geld uit de kas van de C.B.Z., en door zijn toedoen, verdwenen was, maar was er op gesteld, me haarfijn uiteen te zetten hoe dat zo gekomen was en hoe weinig hij er feitelijk aan had kunnen doen. Hij had een zwak voor vrouwen die zich ongelukkig voelden, en als er een bij hem kwam om hulp, dan had zijn hart — „Ik heb zo'n goed hart, weet U, mijnheer Koch, zo'n goed hart," waarmee hij met een vinger tikte tegen de plaats waar zijn hart zat — hem gezegd, dat hij, hoe dan ook, helpen moest. Dat kon dan niet anders dan door wat geld uit de kas te nemen, een bon te laten tekenen en deze in de brandkast te bergen. Dat ging goed tot hij op de inval kwam, eens op te tellen hoeveel de kas der ziekeninrichting door zijn goede hart had geriskeerd. Hij had de bons uit de brandkast gehaald, ze op zijn schrijftafel opgehoopt. Maar toen openbaarde zich zijn „noodlot": een sterke windvlaag joeg alle bons het luchtruim in. En nu zat hij hier in zijn cel, slachtoffer van zijn goede hart en zijn noodlot, met een veroordeling tot vijf jaren gevangenisstraf.

Ik kreeg de indruk dat hijzelf aan het dwaze verhaal geloofde. Het hield de arme duivel er nog wat bovenop.

In een der cellen van het blok zat een Armeniër, een sympathieke jonge man. Hij was kort geleden getrouwd. Een landgenoot had zijn vrouw willen benaderen, hij was de kerel op straat na-gerend en had hem met een mes een niet diepe steek gegeven. De zaak kwam in

handen van de officier van justitie, die hem had willen helpen en bij zijn verhoor de opmerking gemaakt had dat hij natuurlijk niet van plan was geweest, de ander dood te steken. Daar was hij met vuur tegen opgekomen: zijn bedoeling was wel wis en degelijk geweest, de belager van zijn vrouw het levenslicht uit te steken. Toen was hij veiligheidshalve preventief opgesloten.

V. zat al een jaar preventief. Hij was controleur B.B. geweest in een residentie van Borneo en had de bestuursdienst verlaten om zich in hetzelfde ressort als ondernemer te vestigen. Ongeveer een jaar na zijn ontslag uit de dienst was hij door de assistent-resident opgeroepen, geareesteerd en op de boot gezet die hem naar Soerabaia bracht, waar hij in de gevangenis opgesloten werd. Hij was getrouwd en vader van twee kinderen. Zijn vrouw had nog getracht, de zaken voort te zetten, maar dit was mislukt en zij was ook naar Soerabaia vertrokken.

Ik beloofde hem, zodra ik weer op vrije voeten zou zijn, in de courant te zullen wijzen op het schandaal van een zo langdurige preventiefstelling op losse gronden. Ik wist van de dessous uiteraard niet meer dan hij me verteld had, maar drong aan op spoedige behandeling. Deze had eerst een half jaar later plaats, dus nadat V. anderhalf jaar in voorarrest gezeten had. Mr. M. H. Planten, destijds advocaat te Soerabaia, interesseerde zich voor de zaak en nam de verdediging van V. op zich. President van de raad van justitie was een om zijn volstrekte eerlijkheid algemeen geachte rechter, het type van „le bon juge". De ambtenaar van het openbaar ministerie eiste drie jaar gevangenisstraf wegens fraude, waarna Mr. Planten in een uitvoerig en prachtig pleidooi de intriges van het B.B. in de Buitengewesten en de actie tegen V. uiteenrafelde.

De zitting van de raad van justitie was om half negen begonnen. Om half een deelde de president mede dat de raad in raadkamer ging. Een kwartier later kwamen de rechters weer terug; V. werd vrijgesproken. Zijn onschuld was zo duidelijk gebleken, dat niet nodig gevonden was, de gebruikelijke termijn van acht dagen voor overweging van het vonnis in acht te nemen.

Het geval maakte diepe indruk en trof me sterk. V. rende, in het plotseling besef van zijn vrijheid, de rechtszaal uit en het grote voorerf op, keerde even snel terug en toonde zich overvloedig dankbaar. Schadevergoeding werd destijds aan ten onrechte preventief gestelden, wier onschuld gebleken was, niet gegeven, maar het gelukte hem al spoedig, zich opnieuw een bescheiden bestaan te scheppen.

Mijn vrouw kwam me elke middag in de gevangenis bezoeken; met

de voorschriften die dit verboden en slechts éénmaal per week bezoek toestonden, werd de hand gelicht. Ze bracht dan chocolade en andere eetwaren mee, zodat ik de vrijwel ongenietbare gevangeniskost — rijst met een frikadelletje en veel sambal, alles met een onmiskenbare bliksmaak — ten minste voor een deel kon laten staan. Het verblijf in de gevangenis, in de ontzettende hitte van de cel, waardoor ik elke middag een hevige hoofdpijn voelde opkomen, was op zichzelf niet prettig, maar ik waardeerde het als een gelegenheid om ervaring en nieuwe indrukken op te doen. De inhoud van de *Ind. Crt* gedurende de toen volgende maanden getuigde ervan.

Annie Romein-Verschoor

KRONIEK

Jeanne van Schaik-Willing: Ondanks Alles.
Querido Amsterdam '55

Jeanne van Schaik heeft ter gelegenheid van haar 60ste verjaardag — of was het misschien zo maar? — dit boekje geschreven, dat haar uitgever als autobiografie aankondigt. Wanneer ik in mijn oordeel erover al te veeleisend lijk, dan wil ik er de nadruk op leggen, dat de voornaamste oorzaak daarvan de bekoring is, die er van uitgaat. Is dit een autobiografie? Het is veeleer een weinig-egocentrisch mijmeren over een beleefd verleden met een onsentimentele objectiviteit tegenover eigen ervaringen en een gereserveerd voorbijglijden aan al het persoonlijke, dat ook het persoonlijke van anderen raakt. Daartegenover hangt mijn oordeel op het scherp van de snede tussen twee indrukken. Enerzijds is er mijn — ik geef toe — onbeschaafd onverzadigbare honger naar het biografische, die zich hier onvoldaan voelt en eindeloos zou door willen vragen bij voorkeur juist daar waar telkens een sluier valt. Aan de andere kant staat dat onze huidige literatuur zo bevangen is in een onvolwassen competitie in het uitkramen van intimiteiten onder het motto van eerlijkheid en openhartigheid, dat daarbij deze onverholen terughoudendheid, die niets met preutsheid of gebrek aan werkelijke levenservaring te maken heeft, bijzonder aantrekkelijk aandoet. Voeg daaraan toe, dat het boekje goed geschreven is — wie verwachtte het anders? — en met dat gevoel voor sfeer, waarvan Jeanne van Schaik het geheim heeft, dan moet onze eindindruk er wel een zijn, zoal niet van verzadiging dan toch van vreugde, om wat we er in ieder geval mee gekregen hebben.

J. W. Hofstra: Het Oog van de Naald.
H. P. Leopold Uitg. Mij N.V. 1955

Onlangs las ik in een beschouwing van katholieke zijde over Graham Greene's *The Heart of the Matter,* dat voor de niet-katholiek dit boek eigenlijk ontoegankelijk was, omdat het hier om een zuiver katholiek zielsconflict ging. Aangezien ik zeer getroffen was door het boek en bij mijn weten niet katholiek ben, moet de zaak toch nog enigszins anders liggen. Gaat het niet veeleer om een algemeen menselijk gewetensconflict, dat in katholieke dogmatiek en symboliek tot uiting komt?

Ik stuit opnieuw op deze vraag, maar nu om zo te zeggen van de

andere kant bij het lezen van het laatste boek van J. W. Hofstra. Hofstra is een goed verteller, zij het soms een tikje te „literair" en hij kan mensen en milieu's tekenen. Zo op het eerste gezicht speelt het katholicisme een veel minder centrale rol in zijn boek dan in dat van Greene. De enige figuur, die er zich voortdurend van vervuld toont, zij het dan naast vele andere zorgen, is de bekeerling Jesse Telling. Het is me niet helemaal duidelijk geworden of de schrijver hem zelf ook niet serieus neemt of er niet in geslaagd is zijn ernst aanvaardbaar te maken. Maar hij is maar een bijfiguur. De hoofdfiguren zijn een nog jeugdig componist en zijn vrouw, die, nadat hij haar in een zeer dramatische situatie op overspel heeft betrapt, ieder naar een kant wegvluchten: zij naar Parijs, waar zij in een „verdorven" milieu verzeild raakt, hij naar het buiten van een tante in Engeland om zich daar van de schok te herstellen. Dat de jonge vrouw, in een bigotte kostschoolsfeer grootgebracht, teleurgesteld is in een huwelijk met een man, die al te weinig van de minnaar in zich heeft, is even begrijpelijk als dat ze na haar schokkende Parijse ervaringen toch wel weer graag naar het veilige nest en de weinig boeiende, maar zorgende liefde van haar man terugkeert. Maar de man, en kunstenaar nog wel, schildert na de droevige ontdekking zijn vrouw af als „oppervlakkig, voor niets geïnteresseerd, hysterisch, misselijk aanhalig, opdringerig, wraakzuchtig, jaloers, leugenachtig, bigot," etc. In Engeland wint hij op het eerste gezicht en zonder enige gewetenswroeging de liefde van een hem in alle opzichten passender, maar niet katholieke vrouw. Nadat zich nu in zijn onmiddellijke nabijheid de trieste zelfmoord van een vervallen actrice heeft afgespeeld, komt hij plotseling tot het inzicht, dat het geloof „alles" voor hem is en *dus* keert hij een paar dagen later weer naar huis terug, waar zijn inmiddels ook teruggekeerde vrouw hem in de armen valt. Misschien zou men van katholieke zijde kunnen betogen, dat ook dit conflict alleen voor een katholiek toegankelijk is. Maar Hofstra schrijft bij mijn weten niet uitsluitend voor de parochiale bibliotheek. Dan kan hij zijn psychologisch tekort niet op een dogma afschuiven, maar is aan de zelfde eisen gebonden, waaraan Greene op zo overtuigende wijze voldoet.

Schrijversalmanak voor het Jaar 1956
samengesteld door Bert Schierbeek en
Jan Walravens.
C. P. J. v. d. Peet, Amsterdam.

Een bundel als deze van 52 bijdragen in poëzie, verhalend en be-

schouwelijk proza laat zich alleen in zijn samenstellende delen beoordelen, wanneer men als een schoolmeester cijfers gaat uitdelen. Waartoe ik geen roeping voel al zou ik wel graag hier en daar, met name bij de bijdrage van Hans Warren, een prijzend uitroepteken plaatsen. Laten we liever proberen tot het aangeven van enige algemene trekken te komen, die het gezicht van de Nederlandse letteren 1956 zou vertonen om het eens groot te zeggen en aangenomen, dat we deze keuze als representatief mogen beschouwen. Wat het laatste betreft: ze lijkt me wat naar de jeugdige kant over te hellen, maar dat is gezien de leeftijd van de samenstellers begrijpelijk.

Die algemene trekken heb ik om te beginnen eens niet gezocht in de bijdragen zelf, maar in de „zelfportretten", die er aan zijn toegevoegd. Daarbij valt ons op:

1e. hoe veel van deze mensen, wier vak en roeping het toch eigenlijk is zich aan anderen te doen kennen, zichzelf niet anders kunnen introduceren dan in het „leuke", zo ongeveer als mensen, die uit gebrek aan zelfbewustzijn gek gaan doen als ze in gezelschap komen.

2e. dat er onder deze 52 zeer weinig universitair geschoolden zijn en zeer veel journalisten: 16 geven de journalistiek uitdrukkelijk als hun beroep op, van de 17, die geen beroep opgeven mag men aannemen, dat ze ook nog ten dele journalistiek werk doen of op de duur wel aan deze grote ruif terecht zullen komen. Misschien is het nodig hieraan toe te voegen, dat dit een omschrijving van een sociale situatie is en *geen* oordeel, laat staan een veroordeling. En dat ik die academische scholing niet noteer, omdat ik de universiteit voor de boom der kennisse houd, waar iedere schrijver of dichter van geproefd moet hebben.

3e. dat er onder de 17, die geen beroep vermelden, *wel* verscheidene zijn, die als een opmerkelijke levensbijzonderheid aankondigen, dat ze in Amsterdam wonen.

4e. dat we wel erg veel dichters, prozaisten, novellisten, enz. rijk zijn op grond van één enkele publicatie en die wissel op de toekomst, die „in voorbereiding" luidt.

Dat betekent, dat een groot deel van onze schrijvers en dichters in een afzonderlijke papieren wereld leven zonder contact van betekenis met andere beroepen en bedrijven, bij elkaar hokkend in enkele grote steden of daarnaar hunkerend. Dat zij zijn opgenomen in een beroep, dat tot oppervlakkig en haastig werken noopt. En dan nog een teer punt: dat zeer velen van hen geen deugdelijke scholing hebben doorgemaakt voor ze meegezogen werden juist in dat gevaarlijk

beroep, dat wel routine leert, maar geen tijd en rust laat om die gemiste scholing in te halen: de journalistiek.

Hoe een teer punt dit is, wordt men zich bewust bij het lezen van een van de twee bijdragen van de samensteller Bert Schierbeek over *De crisis in de literaire critiek.* Onze critiek, betoogt hij in het generale, heeft na de oorlog gejammerd over de crisis in de literaire productie. Toen de vernieuwing kwam: het experimentalisme, trad „de critiek" op als een agent, die de orde moet bewaren. Nu na vijf jaar hebben de critici gecapituleerd, niet uit overtuiging, maar omdat ze tegen de stroom van de tijd niet konden oproeien en te lamlendig waren om zich als uitgerangeerd terug te trekken. Ze zijn zittenblijvers.

Daargelaten of het niet een wat jeugdig doldrieste eis van Schierbeek is, dat alle critici, die niet op staande voet in staat bleken de waarde van de Renaissance van '50 te onderkennen, in de steun moeten, kan men hem gelijk geven, dat er zeker critici zijn, die in een panische angst om achterop te raken en bij de oude garde te worden ingedeeld bereid zijn wel wat of zelfs veel te zien in iedere vernieuwing en pseudovernieuwing.

Maar — en hier komt het tere punt — Schierbeek verwijt de „Forumlijders" dat ze er prat op gaan het a b c te kennen, dat ze een diepe minachting hebben voor de „creativiteit", dat ze niet aan dichters geloven, die geen frans kennen en menen, dat kennis een criterium voor kunst kan zijn. Want „de burger gaat altijd prat op zijn kennis omdat hij meent daarmee de leemten in zijn gevoeligheid, intuïtie en persoonlijkheid te kunnen bedekken."

Alle kennis, die dient om er prat op te gaan is geen kennis, maar pedanterie. Accoord. Maar wanneer er in onze huidige literaire wereld veel jonge mensen rondlopen, die door welke handicaps dan ook, minder geschoold zijn dan hun voorgangers, moeten zij dan uit die nood een deugd maken en de „creativiteit" tot een soort praerogatief van de minder geschoolden, alsof scholing „gevoeligheid, intuïtie", enz. uitsloot? En wat komt er om de hoek kijken, wanneer Schierbeek één van die verworpen betweters ter genezing van zijn dwaling aanraadt... een boek te lezen, één boek uit de zoveel millioen, die de aarde torst, dat hij nu eens wel en de ander niet gelezen heeft?

„Burger" is een dierbaar scheldwoord — en op zijn tijd kan het een eretitel zijn als meer scheldwoorden. Maar, zou ik willen vragen, wat zijn Schierbeek en zijn bentgenoten anders dan burgers? Door dat niet te willen zijn komen ze in een sociaal luchtledig te hangen. Vandaar de grote onzekerheid, die gecompenseerd moet worden door

would be geestigheid in hun introductis en door felle en hevige uitspraken. Vandaar de verachting voor de scholing, die zij zelf niet hebben. Is het niet even dom een medemens zijn scholing te verwijten als het gemis daarvan? We kunnen het er gemakkelijk over eens worden, dat dichterlijke aanleg niet aan de universiteit verworven wordt, dat er onder de „geleerden" als onder de „dichters" en overal veel vals geld in omloop is, maar dat betekent nog altijd niet, dat een groot man op welk gebied ook door zijn verstand in de weg gezeten wordt of dat tot nog toe alle grote dichters er niet naar gestreefd zouden hebben hun menselijk inzicht niet door veel weetjes maar door kennis te verdiepen en dat zeker een literair criticus niet gebaat zou zijn bij een ruime ontwikkeling en een grote belezenheid. Wie „gevoeligheid en intuïtie" daartegenover stelt, heeft de mentaliteit van een zondagsschooljuffrouw.

Dat men heel goed verzen kan schrijven zonder karakter zal wel niemand betwijfelen. Maar rechtvaardigt dat de volgende uitspraak: „Karakter zou men fysiologisch kunnen omschrijven als het gevolg van een hersenschorsverharding en ieder kunstwerk is juist kunst voorzover het aan die verharding heeft weten te ontkomen en er iets anders van gemaakt." Wàt anders? Hersenverweking misschien? En wie of wat maakt hier iets van wat? Op zo'n „wetenschappelijke" volzin kan men alleen antwoorden: Doe toch liever gewoon. Gedraag je niet als sommige would be echte proletariërs, die tegenover de al of niet vermeende hooghartigheid van de „burger" alleen een ander soort lompheid weten te stellen.

Het tekort van deze bloemlezing ligt niet bij het talent, maar bij ... het burgerlijk zelfbewustzijn, het rustig besef, dat de literatuur haar plaats inneemt in de cultuur, de zelfexpressie en de scholing van ons volk. Vandaar dat eigenaardige sectarisme van de „creativiteit", waardoor de Nederlandse literatuur zich niet gunstig van die van andere volken onderscheidt. In franse, engelse enz. literatuurgeschiedenissen vindt men de belangrijke kanselredenaars, journalisten, filosofen, historici, enz. opgenomen, die immers niet minder dan de belletristen hebben bijgedragen aan de literaire cultuur en aan de rijkdom van de taal. Ook het kalendarium van deze almanak houdt zich met een enkele vrij willekeurige doorbraak, b.v. voor Carel van Mander en Spinoza, aan die hollandse beperking. Me dunkt dat stylisten als Erasmus, Fruin, Abram Kuiper, Wiedijk, Schmidt Degener, Romein en Geyl ook wel het een en ander „gecreëerd" hebben en dat een minder afzijdige en rancuneuze literatuurbeschouwing zijn terrein daar graag mee zou moeten verrijken.

E. van Raalte

FORMATIE-ZENUWACHTIGHEID

De beraamde verschijningsdatum van dit nummer van „De nieuwe Stem" vormt een beletsel om thans een commentaar te geven op de verkiezingsuitslag. Intussen kan ik mij troosten met de gedachte, dat naar alle waarschijnlijkheid ook dit keer de Kabinetsformatie wel zo lang op zich zal laten wachten, dat zowel daaraan als, in verband daarmee, aan de kiezersuitspraak van 13 Juni in het volgende nummer enige beschouwingen gewijd zullen kunnen worden.

Overigens heeft hetgeen er zo al bij de formatie aan de orde zou moeten komen onlangs in de Eerste Kamer een merkwaardig staaltje van politieke zenuwachtigheid te aanschouwen geboden.

Bij de begroting van Buitenlandse Zaken had Prof. Schermerhorn er geen geheim van gemaakt, dat in zijn ogen het verlangen van de Regering om maar koppig te willen vasthouden aan het tot dusverre ingenomen standpunt inzake de souvereiniteit over Nieuw Guinea, even dwaas als dom is. Zeker, hij was zo beleefd die woorden niet te bezigen. Voor de goede verstaander was het echter heel duidelijk, dat hij er in feite zo over dacht. Intussen bepaalde hij zich niet tot een dergelijke negatieve kritiek. Hij gaf namelijk tevens aan, welke richting men dan wel zou moeten inslaan. Zowel om principiële als in niet mindere mate met het oog op praktische overwegingen bepleitte Prof. Schermerhorn de weg in te slaan van een trustschapsvorm.

Toen veertien dagen later Minister Beel, ad interim de portefeuille van Minister Kernkamp torsend, nu deze door ongesteldheid tijdelijk zijn werk in Den Haag niet kan vervullen, o.m. de begroting van Nieuw Guinea moest verdedigen, trad hierbij als woordvoerder van de fractie van de P.v.d.A. in de Eerste Kamer, de heer De Dreu op. Ofschoon hij achterwege liet met name van de trustschapsgedachte te gewagen, maakte hij toch wel kenbaar, dat het onloochenbaar tussen Nederland en Indonesië bestaande geschil over Nieuw Guinea niet bepaald uit de weg te ruimen valt met behulp van eenzijdige verklaringen van elk der beide partijen. Tevens opperde hij, zij het heel voorzichtig, dat het toch zaak was zich nog eens goed te bezinnen op het vraagstuk in kwestie. De vraag was zijns inziens namelijk gerechtvaardigd, of Nederland t.o.v. het probleem Nieuw-Guinea toch niet een andere weg zou dienen in te slaan dan die welke tot nu toe bewandeld wordt. Onmiddellijk greep de anti-revolutionaire senator Algra deze be-

schouwingen van de heer De Dreu aan, ten einde vast te stellen, dat er dus blijkbaar bij de P.v.d.A. een neiging bestond om te overwegen, of het standpunt inzake de Nederlandse souvereiniteit op de duur wel gehandhaafd zou moeten worden. Genoemde heer verbond daaraan de heel begrijpelijke opmerking, dat het hier een zaak betrof, waaromtrent men straks bij de Kabinetsformatie duidelijke taal zou dienen te spreken. Toen hij vervolgens in tweede aanleg uit hetgeen de heer De Dreu in het midden had gebracht, de conclusie trok, dat dus eventueel de P.v.d.A. er toe zou overhellen water in de Nederlandse souvereiniteitswijn te willen doen, maakte zich plotseling van Mr. In 't Veld, de fractieleider der socialistische senatoren, een soort panische schrik meester. Hij werd zo zenuwachtig, dat hij, na zich naar het spreekgestoelte gespoed te hebben, daar fluks de stelling verkondigde, dat verwezenlijking van het trustschapsdenkbeeld nog best gepaard kon gaan met een ontzien van het heilige huisje der Nederlandse souvereiniteit. Werkelijk, hier heeft formatie-zenuwachtigheid Mr. In 't Veld ter dege parten gespeeld. Want hoe het volkenrechtelijk bereikbaar zou zijn om ongerepte souvereiniteit te handhaven van één staat over een onder internationaal trustschap gesteld gebied, is m.i. een volslagen raadsel. Maar ja, wanneer iemand zich door een nerveuze aanval laat overmeesteren, kan het licht gebeuren, dat er aan zijn juridisch en staatkundig inzicht, op zulk een ogenblik, wel iets ontbreekt. Met dit al blijft het, na het vreemde intermezzo, waarop Mr. In 't Veld zijn gehoor, ook binnen zijn eigen partij onthaald heeft, voor die partij meer dan ooit zaak zich ernstig te beraden over wat zij nu in den vervolge met betrekking tot het tere vraagstuk inzake de souvereiniteit over Nieuw-Guinea wel en niet voor haar rekening kan (wil) nemen.

KORT BESTEK

Rooms gevaar I

De verstoring van vergaderingen van de P.v.d.A. te Venlo en Roermond door roomse knapen werd van de zijde van de K.V.P. veroordeeld met de aan deze veroordeling alle kracht en waarde ontnemende verontschuldiging dat de P.v.d.A. provocerend optreedt.

Och kom, minister Drees provocerend? Nee, dat nemen we niet. Ook niet de smoes, dat de jongelui zich meester zouden hebben gemaakt van verkiezingsborden en zulk soort emblemen van de K.V.P. zonder dat zij dat had kunnen voorkomen.

Maar wel willen we dit vaststellen: óf de roomse jeugd is de geestelijke en politieke leiding in Limburg — en dat is daar één — lelijk uit de hand gevallen en dan wijst dat op een bedenkelijk nihilistische ontwikkeling, óf die leiding heeft de jeugd maar al te goed in de hand en dan wordt het geval nog bedenkelijker.

Rooms gevaar II (Veiligheidsklep of wekroep?)

Het r.k. tijdschrift „Te Elfder Ure" wordt buiten de r.k. wereld in Nederland en niet ten onrechte gezien als een verheugend teken van een zich „open" noemend katholicisme, dat zich dus niet in eigen kring wil opsluiten, dat de politieke en maatschappelijke roomse emancipatie door wil stoten tot een geestelijke, dat een stevige polemiek voert met wat het veroordeelt als roomse achterlijkheid en dat het accent wil verleggen van de r.k. macht naar de r.k. geloofs- (en soms spreekt men ook wel van liefdes-)gemeenschap. Het bevat een rubriek waarin van tijd tot tijd niet-katholieken onbeschroomd en ongecensureerd zich mogen uitspreken over wat hun in het katholicisme niet bevalt.

Dit heeft in het nummer van februari ook Ds. Kr. Strijd gedaan en de titel „Veiligheidsklep of wekroep?" toont duidelijk aan, dat hij nog geen vol vertrouwen heeft in wat „Te Elfder Ure" werkelijk is en wil. Ds. Strijd haalt o.a. een uitspraak aan van Dr. Alfering: „... de Staat zal, wat voor de katholieken ‚wet' is, niet mogen opleggen aan de niet-katholieke minderheid. Deze behoudt *in het algemeen* het recht op de verworven rechten en vrijheden... Op dit algemene recht *kunnen* echter uitzonderingen bestaan. En met name liggen deze in de sfeer der *propaganda.* Want juist met het oog ... op de eendracht, de eenheid van het volk zal de Staat propaganda-activiteit ener kleine minderheid, derhalve met het oog op het algemene belang, *gaan verbieden.*"

Ds. Strijd wijst op de hierin vervatte voorbehouden en inderdaad

gaan in deze paar woorden al die dubbelzinnigheden schuil die de R.K. Kerk zo gevaarlijk en vaak niet minder weerzinwekkend maken. Achter al de zo genuanceerde uitspraken staat het zich als de enig ware Kerk aandienende instituut dat met zijn eis tot volgzaamheid aan zijn onderdanen elk emancipatiestreven binnen zijn muren óf zelf verdacht moet vinden, óf, indien het dat niet doet, dit streven in de ogen van niet-katholieken onder verdenking brengt van niet oprecht te zijn. Vandaar de vragende titel van Ds. Strijd, die rechtuit het rooms-katholicisme als wereldmacht, naar evangelisch-profetische maatstaf gemeten, een anti-christelijke macht noemt.

Rooms gevaar III

„Scherp en onbevreesd", noemt Mr. J. van der Hoeven in een discussie met de Nijmeegse augustijner Prof. Dr. R. Kuiters in het tijdschrift „Wending" van j.l. mei de door de laatstgenoemde gestelde vragen en antwoorden inzake de bestuursaanspraken van de R.K. Kerk. Maar dan vernemen we ook precies dat deze Kerk de Staat die zich niet naar haar schikt, aan haar laars lapt.

Zij beschouwt zich als „de enig ware Kerk, niet staande naast de Staat of afhankelijk van de instemming van onderdanen en anderen". Het gaat in deze discussie over het huwelijk dat als geldig burgerlijk huwelijk op canoniek-kerkelijke gronden wordt genegeerd, als puntje bij paaltje komt. Volgens Prof. K. „doet de burgerlijke wet onrecht aan de rechtsovertuiging van de gelovige door het huwelijk zonder onderscheid des persoons geheel tot haar competentie te rekenen. Daardoor bevordert zij een onware beleving van de godsdienstige betekenis van het r.k. huwelijk voor de katholiek... Door over een huwelijk van gelovigen... echtscheiding uit te spreken, (belemmert) de burgerlijke wet de volle beleving en de krachtdadigheid van de overtuiging van een rooms-katholiek dat zulk een huwelijk onontbindbaar is."

„Het moge schokkend zijn of niet, de R.K. Kerk beschouwt haar onderdanen als buitenstaanders t.o.v. de burgerlijke wetten die het huwelijk zelf willen regelen, maar *zij acht geen buitenstaanders van haar eigen gezag: allen die gedoopt zijn of een huwelijk met een onderdaan zijn aangegaan*" (cursivering van ons).

Mr. v. d. H. wijst er terecht op dat de R.K. Kerk „niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats, een gemeenschap is van gelovigen, maar een door God op aarde gesteld instituut, met een welomschreven Taak. Vandaar dan ook het woordgebruik ‚onderdanen'. In een dergelijke

conceptie past in wezen beter de ultra-montane staat dan de pluriforme democratie".

Wat Mr. v. d. H. verbazingwekkend acht is dat Prof. K., die toch de levenshouding op de levensovertuiging gebaseerd wil hebben, „*zijn* overtuiging en die van zijn mede-rooms-katholieken voldoende grondslag acht voor gezagsaanspraken van *zijn* Kerk over ‚allen die gedoopt zijn of een huwelijk met een onderaan zijn aangegaan'. Wie het bedenkelijk voorrecht heeft tot deze groep te behoren heeft niet te leven naar zijn eigen geloofsovertuiging, maar naar die van Prof. Kuiters."

Bovenstaande citaten — nu eens niet dubbelzinnig geformuleerd — maken ons duidelijk dat de R.K. Kerk in feite het lak heeft aan overtuigingen van anderen die buiten of tegen hun wil door de R.K. Kerk als onderdaan worden gekwalificeerd.

In de Tweede Kamer hebben niet-r.k. sprekers zich gerustgesteld gevoeld door verklaringen van r.k. zijde, toen de zgn. Haarlemse huwelijkskwestie ter sprake kwam. Maar wie zou in dit milieu, waar principiële discussies haast onbestaanbaar lijken te worden, in deze sfeer van het compromis-bij-voorbaat anders verwachten? Mr. v. d. H. vindt echter dat deze geruststelling niet tot gerustheid mag leiden. Wat ook onze mening is.

Zojuist verschenen:

REMBRANDT

Zijn kunst en zijn leven

door Jan Poortenaar

Telegraaf: Het opent een poort tot Rembrandt.

Handelsblad: Wie voelt voor de kunst van de grootste die de Nederlandse stam heeft voortgebracht, zal niet kunnen nalaten er naar te grijpen.

Haarl. Dagblad: Poortenaar is een vlot schrijver, een vlug denker, die zich veroorloven kan op Rembrandts werk en leven een eigen kijk te hebben en daarvan op levendige wijze te getuigen.

Het Kouter (prof. dr L. J. van Holk): Hij geeft biografie, en in verbinding met de zuiver menselijke levensbeschrijving, het rijpingsproces van Rembrandts kunst. Dat geschiedt op een sappige en toch sobere wijze... En Poortenaar voert ons telkens tot die kunst terug, prachtig duidelijk en met levend meevoelen vertellend. Het boek is een fraai geschenk...

De Tijd: Wij hopen dat dit boek een ruime verspreiding vinde.

Weekbl. Ned. Prot. Bond: Jan Poortenaar is zelf een begaafd schilder en etser, en men proeft de vakman in dit werk. Wij mogen hem stellig een van onze beste Rembrandtkenners noemen. Van dit kostelijk boek moge de typerende slotzin worden aangehaald: „Maar in een wereld, die zijn grootheid, noch zijn roeping verstond, heeft hij zó zijn rijke ziel in de schildering van mens en natuur ingegoten, dat het geluk om zoveel schoonheid en de verrukking over zulk een adel nog door de eeuwen zullen blijven lichten, saamgebonden in dat ene woord: *Rembrandt.*"

Jan Poortenaar: REMBRANDT, *zijn kunst en zijn leven*

Vierde druk, form 27 x 19,5 cm, 120 blz. tekst, 48 blz. ill. en 4 vierkleurenplaten.

Gebonden f 9.75 (frs 150.—).

WERELD-BIBLIOTHEEK

AMSTERDAM - ANTWERPEN

Verkrijgbaar in de boekhandel

ALBERT VAN DER HOOGTE

verrast ons na zijn opzienbarende debuut Het Laatste Uur, kroniek uit het naoorlogse Indonesië, thans met een opmerkelijke roman

HUIS IN DE NACHT

Met deze korte roman, geschreven in een kernachtig, beeldend proza, heeft Van der Hoogte de verwachtingen die van hem als schrijver gekoesterd werden, overtuigend vervuld.

*

Gebonden f 5,90

Verkrijgbaar in de boekhandel

UITGEVERIJ CONTACT

Vakantie!...
met een boek van de

Wereld-Bibliotheek

Vraagt inlichtingen over
de voordelen van het lidmaatschap
der W. B. - Vereniging.

Secr. W. B. V. Amsterdam : Adm. de Ruyterweg 545
Antwerpen : Lange Koepoortstraat 2